

**СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”  
ФАКУЛТЕТ ПО ПЕДАГОГИКА - КАТЕДРА ДИДАКТИКА**

**Рени Илиева Рангелова**

**МОДЕЛ ЗА ОПТИМИЗИРАНЕ  
НА ДЪРЖАВНИТЕ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ИЗИСКВАНИЯ ЗА  
УЧЕБНОТО СЪДЪРЖАНИЕ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И  
ЛИТЕРАТУРА ЗА НАЧАЛНИЯ ЕТАП НА ОСНОВНАТА  
ОБРАЗОВАТЕЛНА СТЕПЕН**

**А В Т О Р Е Ф Е Р А Т**

за придобиване на образователната и научна степен  
„доктор” по професионално направление 1.2. Педагогика

Научни ръководители:

проф. дпн Нели Иванова

доц. дпн Вася Делибалтова

Официални рецензенти:

проф. д-р Емилия Василева

проф. дпн Румяна Танкова

София

2017

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита от разширен съвет на катедра „Дидактика“ при Факултета по педагогика на СУ „Св. Климент Охридски“.

Публичната защита на дисертационния труд пред научно жури ще се състои на 27.09.2017 година от 13 часа в зала 1 на СУ “Св. Климент Охридски”.

## СЪДЪРЖАНИЕ

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД .....	3
II. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД .....	9
Глава I. Теоретични аспекти на отношението между стандартите за съдържание и за оценяване .....	9
Глава II. Технологични и методологически аспекти на оптимизирането на българските държавни образователни изисквания за учебното съдържание .....	14
1. Особенности на българските държавни образователни изисквания за учебното съдържание .....	14
2. Методологически и технологични аспекти на българските държавни образователни изисквания за учебното съдържание и националното външно оценяване .....	22
3. Отношението между образователните изисквания за учебното съдържание и националното външно оценяване в IV клас .....	24
4. Модел за оптимизиране на държавните образователни изисквания за учебното съдържание за началния етап на основната образователна степен.....	27
Глава III. Верифициране на модела за оптимизиране на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература за началния етап на основното образование .....	36
1. Оценяване на категориалната съгласуваност на държавните образователни изисквания и теста за външно оценяване по български език и литература в IV клас през учебната 2012-2013 година .....	37
1.1. Същност на оценката за категориална съгласуваност .....	37
1.2. Оценка за категориална съгласуваност на тестовите задачи .....	38
1.3. Оценка за категориалната съгласуваност между тестовите задачи за национално външно оценяване в IV клас и държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература .....	39
1.4. Обща оценка за категориална съгласуваност .....	40
2. Оценяване на дълбочината на познание в държавните образователни изисквания и резултатите от външното оценяване в IV клас по български език и литература през периода 2014-2016 година .....	41
2.1. Същност на оценката за дълбочината на познанията .....	42
2.2. Оценка за дълбочината на познанието в очакваните резултати .....	43

2.3. Оценка за дълбочината на познание в ядрата на учебно съдържание .....	44
3. Оценяване обхвата на познанията в държавните образователни изисквания според резултатите от външното оценяване по български език и литература в IV клас през периода 2007-2013 година .....	45
3.1. Същност на оценката за обхвата на познанията .....	45
3.2. Оценка на обхвата на познанията за очакваните резултати от държавните образователни изисквания по български език и литература за начален етап на основно образование .....	46
3.3. Оценка за обхвата на познание за ядрата на учебно съдържание от държавните образователни изисквания по български език и литература за начален етап на основно образование .....	48
4. Оценяване на баланса при представянето на очакваните резултати от държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература за началния етап .....	50
4.1. Същност на оценката за баланса при представянето .....	50
4.2. Оценка на баланса на представянето на очакваните резултати .....	51
4.3. Оценка на баланса в ядрата на учебното съдържание .....	53
5. Подравнена оценка за съгласуване по критериите .....	54
6. Съотнасяне на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език с учебните програми по български език за I-IV клас .....	55
7. Заключение и препоръки за усъвършенстване на работата по създаване на процедури за използване на критериите за подравняване на оценките за държавните образователни изисквания за учебното съдържание .....	59
III. ИДЕИ ЗА ОПТИМИЗИРАНЕ НА ДЪРЖАВНИТЕ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ИЗИСКВАНИЯ ЗА УЧЕБНОТО СЪДЪРЖАНИЕ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА ЗА НАЧАЛНИЯ ЕТАП НА ОСНОВНОТО ОБРАЗОВАНИЕ .....	60
IV. ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	64
V. ПРИНОСИ НА ДСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....	65
VI. ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА .....	66

## **I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД**

Държавните образователни изисквания за учебното съдържание битуват в училищната ни практика повече от 15 години, но вместо да са гъвкав инструмент за отразяване на динамичните обществени промени, остават поредния подценен от учителите и неизползван по предназначение документ.

Започналата наскоро образователна реформа отчита ролята им като основен фактор за цялостна промяна на образователната система, но не гарантира качествена промяна в изучаваното учебно съдържание. Компетентностният подход в образованието, заложен във философията на Закона за предучилищното и училищното образование, намира израз във формално представяне на съвременните ключови компетентности като възможности за междупредметни връзки в Държавния образователен стандарт за общообразователната подготовка, но не и в конкретните изисквания към знанията, уменията и отношенията. Запазването на статуквото намира основания в презумпцията, че съществуващите държавни образователни изисквания са постижими и съществена промяна в определените очаквани резултати в края на обучението за началния етап не е необходима.

Дали държавните образователни изисквания за учебното съдържание адекватно определят какво трябва да учат българските деца, е въпрос, който на пръв поглед не изисква научен дискурс. От една страна, държавните образователни изисквания за учебното съдържание включват „постижимите знания, умения и отношения, които се измерват или наблюдават като резултати на учениците по учебните предмети и културно-образователните области”, а от друга - резултатите от провежданото ежегодно външно оценяване на учениците от IV клас са показателни за постижимост, близка до заложения при създаването им праг от 80%.

Фактът, че постиженията на четвъртокласниците не оправдават обществените очаквания за високо качество на българското начално образование, означава, че въпросът за използването на данните от националното външно оценяване с цел усъвършенстване на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по БЕЛ не следва да се решава палиативно, а чрез прилагане на научнообоснован модел за оценка.

Той трябва да идентифицира конкретните проблеми и потребности от промяна чрез съотнасяне на дефинираните и оценяваните очаквани резултати от обучението и да допринесе за балансиране на отделните компоненти на образователната система.

**Основният изследователски въпрос**, на който търсим отговор, е дали отношението между държавните образователни изисквания за учебното съдържание и резултатите от националното външно оценяване в IV клас намира израз в оценката за съответствие между тези елементи на онтодидактичката система. На проверка е подложена **хипотезата**, че използването на модел за подравняване на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература в началния етап на основното образование, учебните програми и резултатите от националното външно оценяване в IV клас може да допринесе за оптимизиране на държавните образователни изисквания за учебното съдържание.

Поради големия обем учебно съдържание, включено в държавните образователни изисквания, и необходимостта от конкретика при изследване на отношенията настоящото изследване е фокусирано преди всичко върху учебното съдържание по български език и литература за началния етап на основното образование.

**Цел:** Да се разработи и верифицира систематично приложим модел за оптимизиране на държавните образователни изисквания за учебното съдържание, основан на изследвани отношения и оценка за съответствието между държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература в началния етап на основната образователна степен и резултатите от националното външно оценяване в края на IV клас.

**Задачите** на изследването са следните:

1. Да се проучат педагогическа литература по проблема и международният опит в областта на оценяването и усъвършенстването на образователните стандарти.

2. Да се направи анализ за съответствието на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература в началния етап на основното образование със съответните учебни програми и с резултатите от външното оценяване в IV клас.

3. Да се адаптират критерии и процедури за оценка на съответствието между държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература за началния етап на основното образование и тестовете за национално външно оценяване в IV клас.

4. Да се верифицира модел за оптимизиране на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература за началния етап на основното образование, основан на оценката за съответствието им с инструментите за външното оценяване в IV клас.

**Обект** на изследването са държавните образователни изисквания по български език и литература за началния етап на основната образователна степен в контекста на обучението по български език и литература.

**Предмет** на проучване е процесът на оптимизиране на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература в началния етап на основното образование.

Актуалността и практическата значимост на проблема налагат при изследването му да се прилага комплекс от теоретични и емпирични методи, който да даде многоаспектна и обективна информация за същността на процеса на оптимизиране на държавните образователни изисквания за учебното съдържание.

За проверка на хипотезата и за реализация на проучването се използват следните **изследователски процедури**:

- Проучване на различни образователни стандарти на държави от Америка, Европа и Азия.
- Анкета със специалисти по начално образование;
- Съдържателен анализ на резултатите от националното външно оценяване по български език и литература в края на IV клас през учебната 2012-2013 година.
- Съпоставителен анализ на резултатите от провеждани национални външни оценявания по български език и литература в края на IV клас през няколко поредни години.
- Педагогическо моделиране.

Използваните в изследването методи осигуряват достатъчно доказателства в подкрепа на изследователската теза и потвърждават необходимостта от прилагането на модел за оптимизиране на държавните образователните

изисквания за учебното съдържание, който да се основава на оценката им за съответствие с други компоненти на образователната система.

**Методологическата основа на изследването** е изградена на дидактическите аспекти на различни проблеми и теории, като например: учебното съдържание (Тейлър, Тодорина) и неговото оценяване (Андреев, Кръстева); тестология (Герганов, Стоянова, Тужаров); таксономията на образователните цели (Блум); оптимизирането на учебния процес (Бабански); стандартзацията в образованието (Станев, Тоцева, Танер); компетентностния подход в обучението (Хутовский); системния подход (Беспалько, Кузьмина); дейностния подход (Выготский); интегративния подход (Краевский); личностно-ориентирания подход (Якиманска, Василева), оценяването на образователните стандарти (Веб, Мезек); образователен дизайн (Ромицовски).

Цялостната методология на изследването доказва хипотезата и очертава следните аспекти на проблема:

**Сложността на проблема** за подбора на модел за подравнена оценка произтича от липсата на оценъчни стандарти (standarts setting) и стандарти за изпълнение (performance standarts), които да улеснят идентифицирането на дидактическото отношение, релевантно на конкретната изпитна ситуация, а критериите за това *колко* знае ученикът следва да се ограничат до търсене на съпоставимост според определенията на самите образователни изисквания. По тази причина усъвършенстването на ключовия за практиката документ за учебното съдържание може да бъде подпомогнато само частично от механизмите на външното оценяване чрез съотнасяне на постиженията на учениците с очакваните резултати от обучението по всяка от съдържателните области.

**Актуалността на проблема** за оптимизирането на държавните образователни изисквания за учебното съдържание очертава необходимостта от прилагане на модел, който да отчита отношенията им с резултатите, изразяващи постигнатите цели. Наложилата се у нас практика за интерпретиране на резултатите от провежданите ежегодно национални външни оценявания в края на IV клас извежда пред обществото неясни послания за необходимостта от промяна на статуквото и не очертава ясна картина за начина на усъвършенстване на съществуващите държавни образователни изисквания за учебното съдържание. Докато в световната практика се прилагат модели за подравняване на зададеното като стандарт учебно съдържание и оценяваните ученически постижения, у нас



тези компоненти на образователната система не са балансирани и не служат за оптимизиране на образователните изисквания. Адаптирането на такъв модел у нас предполага да се отчита спецификата на националния образователен дизайн.

**Научната значимост** на дисертационния труд се изразява в обогатяване на философията на рамковия документ чрез създаване на български модел за оптимизиране на държавните образователни изисквания за учебното съдържание, отразяващ съвременните тенденции в световната практика за балансиране на оценките за различните инструменти за определяне и измерване на очакваните резултати от обучението.

**Практическото му измерение** е пряко свързано с процеса на оптимизиране на учебното съдържание и със създаването на ново поколение държавни образователни изисквания за началния етап на основното образование у нас.

Изпълнението на предложения концептуален модел за подравняване на елементите, които са свързани с реализацията на държавните образователни изисквания за учебното съдържание, позволява да се изградят теоретичната и методологическата основа за актуализиране на учебното съдържание по български език и литература в началните класове.

**Приносът на изследването** е свързан с преосмислянето на структурата и съдържанието на изискванията към учебното съдържание по български език и литература за началния етап на основното образование като резултат от използването на специфични критерии за съотнасяне на очакваните и постигнатите резултати.

**Направените обобщения** са свързани с извода, че съществуващите държавни образователни изисквания по български език и литература за началния етап на основната образователна степен са приемлива основа за изграждане на учебното съдържание в следващите образователни етапи. Осъвременяването на изискванията за учебното съдържание по български език и литература следва да отчита и изводите от подравнената оценка за съответствие на държавните образователни изисквания и тестовете за национално външно оценяване на знанията и уменията на учениците от IV клас.

**По-нататъшното усъвършенстване** на изискванията към учебното съдържание може да се превърне в перманентен процес, основан на прилагането на адаптиран за българските условия модел за съотнасяне на държавните

образователни изисквания и механизмите за външно оценяване на знанията и уменията на учениците от IV клас.

Структурата на дисертационния труд е изградена според задачите за теоретично изясняване на проблема за отношението между стандартите за съдържание и за оценяване (глава I), адаптиране за българските условия на модел за оценка на държавните образователни изисквания за учебното съдържание (глава II) и верифициране на модела за оптимизиране на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература за начален етап (глава III).

Постановката на проблема в *първа глава* очертава актуалността и значимостта на въпроса за усъвършенстването на изискванията към учебното съдържание чрез инструментите на външното оценяване в IV клас и представя изследователския дизайн, който включва целта, задачите, обекта, предмета, хипотезата и изследователските процедури.

Краткият преглед на основните понятия и етапи в развитието на методологиите за определяне на образователните и на оценъчните стандарти въвежда в спецификата на разглежданата проблематика. Направеното проучване на световен опит в областта на образователните и оценъчните стандарти е основа за съотнасянето на резултатите от проведените външни оценявания в IV клас у нас с определените очаквани резултати от обучението.

Анализите на резултатите на четвъртокласниците в *трета глава* са свързани с верифицирането на модела за оценка на държавните образователни изисквания за учебното съдържание и са допълнени с изводи от проучването на мнението на учители за съотнасянето на изискванията за учебното съдържание с учебните програми, като е представен и практическият принос на изследването.

Дисертационният труд съдържа 200 страници и 30 страници приложения. В приложенията са включени изследователският инструментариум и следната информация: 5 оценъчни карти, 3 броя таблици за класифициране на тестовите задачи от тестовете за външно оценяване през периода 2007-2015 година, таблици с тестови резултати, бланка на анкетна карта и 3 броя графики за отговорите на анкетираните лица. Анкетите (125 бр.) са оформени отделно в книжно тяло – 2 части. Използваната литература съдържа 140 източника на български и чужди автори, както и интернет статии.

## II. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

### Глава I. Теоретични аспекти на отношението между стандартите за съдържание и за оценяване

Сложността на проблема за оптимизирането на държавните образователни изисквания за учебното съдържание предполага използването на понятиен апарат от различни научни области – педагогика, дидактика, методика, тестология, доцимология. Фрагментарният му обзор няма амбицията да представи богатата палитра от включените в темата понятия, а по-скоро да даде представа за посоките на изследователското търсене.

В контекста на въпроса какво трябва да учи съвременният ученик са направени някои **терминологични уточнения, свързани със съдържанието на образованието и обучението**, както и с понятието *ключови компетентности*, легално определено и прието със Закона за предучилищното и училищното образование. При разглеждането на понятията, свързани с учебното съдържание, специално внимание се отделя на понятието *стандарт*, което в българската педагогическа практика се използва в широк смисъл като изискване и в по-тесен – като термин, с който се назовава декомпозираният очакван резултат от обучението, който да бъде постигнат последователно чрез учебните програми в края на съответния образователен етап. Неоднозначното разбиране за това дали то се свързва с очакваните резултати по учебния предмет като цяло или с конкретен очакван резултат от учебното съдържание, дали конкретизира очакван резултат по учебния предмет в края на етап или в края на класа, предполага използването му предимно в сферата на разговорната реч. В теоретичен аспект стандартът се разбира като модел за сравнение и установяване на качество. В международното образователно пространство се използва понятието *образователен стандарт* (content standards).

У нас измеримите резултати от обучението, които учениците трябва да са постигнали в края на всеки образователен етап, се дефинират в държавните образователни изисквания за учебното съдържание. Тази парадигма бе запазена при промяната им през 2015 година, когато се преименуват в Държавен образователен стандарт за общообразователната подготовка.

Първият опит за стандартизиране на учебното съдържание по всеки от учебните предмети от задължителната подготовка, направен със създаването на

държавните образователни изисквания за учебното съдържание през 2000 г., е сравнен с други стандартизирани модели за определяне на учебното съдържание - САЩ, Русия. Използваният у нас модел за определяне на учебното съдържание предполага постигането на крайния резултат за всеки образователен етап чрез поетапно постигане на резултатите за учебния предмет във всеки клас, дефинирани чрез учебните програми за общообразователната подготовка. Този пирамидален модел, в основата на който са конкретните учебни програми и на върха - измерваният стандарт, е типичен за стандартизираното образование.

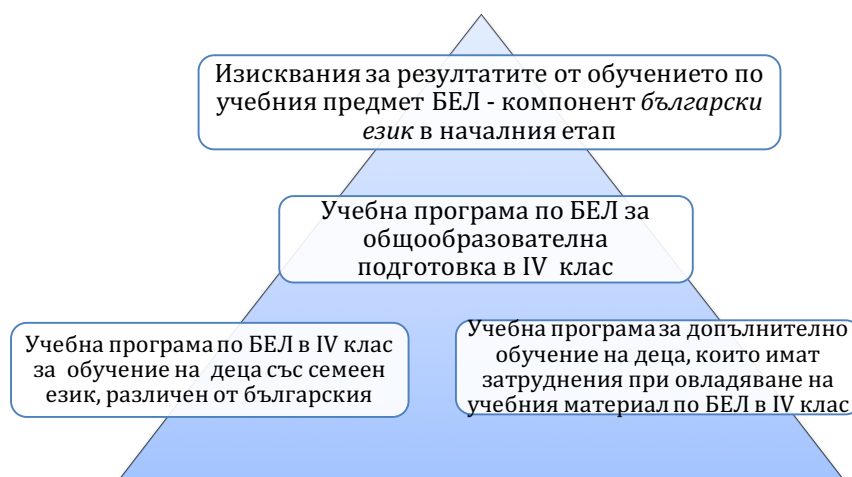


Схема 1. Примерен модел за декомпозиране на учебно съдържание по БЕЛ

Макар че идеята за стандартизиране на образованието у нас е заимствана от американския модел за определяне на учебното съдържание, не може да не открием известни различия, свързани с йерархията на образователните цели. Делибалтова подчертава различието на принципите при определяне на образователните цели, като отчита факта, че у нас те се определят според спецификата на вида подготовка, а в САЩ – според управленското равнище.

Някои децентрализирани модели за определяне на учебното съдържание, например на Сингапур, насочват вниманието към факта, че качествено образование не е функция на управленския образователен модел, а по-скоро на съдържателните елементи на образователните изисквания, обвързани с постигането на определените цели.

При разглеждане на **основните понятия в теорията и в методологията на оценъчните стандарти** се отчита фактът, че се срещат много нюанси в определенията за същността на проверката, оценката, контрола, изпитването,

често използвани като синоними. В сферата на изследователския интерес са включени различните стандарти, използвани в световната практика:

- Content standards, които описват какво учениците се очаква да знаят и да правят;
- Performance standards, които описват “колко добре е достатъчно добре”;
- Assessment, използван за оценка на обучението на учениците по принцип и за оценка на индивидуалните им постижения.

Системата на оценъчните стандарти операционализира съответните образователни изисквания/стандарти и позволява тяхното презициране и актуализиране. Разгледана е същността на *оценъчните стандарти* като процес на вземане на решение относно класифицирането на тестовите резултати в няколко последователни равнища на постижения, които определят какво конкретно трябва да направи дадено изследвано лице, за да демонстрира компетентност на определено равнище в съответната съдържателна област.

Във връзка с целите на изследването специално внимание е отделено на специфичния термин *alignment* (подравняване, съотнасяне), използван в англоезичната литература. Той се свързва с процеса на регулиране на отделни части, за да се изравнят една с друга, а в образованието се отнася за процеса на съотнасяне на учебното съдържание и съответните образователни изисквания с оценъчните стандарти, обучението и оценяването. В научната литература се определя като степента, до която стандарти и оценки са в съгласие и могат да служат във връзка един с друг, за да насочва системата към това, което се очаква да знаят и правят учениците. Подравняването е качество на връзката между стандарти и оценки и не е атрибут на всеки от компонентите на системата. (Webb, 1997)

Често използването на тестовите резултати е свързано с разпределяне по нива на постижимост, обвързани с процеса на оценяване. Прецизирането и обвързването им с примери от ученически работи са в основата на създаването на стандарти за изпълнение (*performance standards*). *Стандартът за изпълнение* е дефиниран като система, която включва етикет за всяко ниво на постижение; дескриптори за изпълнение, които са описание на изпълнението на всяко ниво; примери; варианти на оценка за всяко ниво на постижение.

Поради разнообразието от образователни модели и многоаспектността на проблема проучването на световния опит е свързано както със стандартите за

съдържание и за оценка, така и с подравняването на различните стандарти. С оглед конкретиката на темата е направено и проучване на проблема за **съотнасяне на стандарти и оценки** в различни образователни системи, като са уточнени някои отправни точки и понятия, за които няма еднозначно мнение в литературата.

Независимо от специфичните особености на отделните образователни системи, развитието на системите за оценяване на ученическите постижения очертава световната тенденция за обвързване на резултатите от оценяването на национално ниво с възможностите за оптимизиране на учебното съдържание.

Разгледаните в първата глава **модели за подравняване на съдържанието и оценките** показват, че голяма част от съвременните образователни реформи са обвързани с механизми за оценка и отчетност. Въпреки това обвързването на стандартите за съдържание с оценяването на ученическите постижения все още не се е наложило като основен белег на ефективната образователната система. През последните години все повече образователни системи, базирани на стандарти, си поставят цели за привеждане в съответствие компонентите на системата на образованието - стандарти, преподаване и оценка, като за вземането на решения относно постижимостта на стандарта използват оценка за съответствие със съдържателните стандарти.

Подравняването на оценките не е научна новост, но поради сложността на процеса и динамиката на политическите решения за реформи прилагането му остава привилегия на определени държави.

Систематичният преглед на стандартите и оценките позволява да се правят изводи, свързани с широко стандартно покритие, обхват на покритие, баланс на представяне и задълбочено отразяване. За целта Webb прави набор от правила за подравняване и стига до извода, че привеждането в съответствие трябва да бъде подкрепено от доказателства за надеждност. Чрез търсенето на съответствие между компонентите се гарантира, че тестването проверява това, което е преподавано и е преподадено това, което се проверява с теста.

Еднаквостта, която трябва да съществува между оценката и учебните цели, се определя с научни методи и подходи и се изразява като степен, в която очакванията и оценките “служат във връзка една на друга”. Подравняването обхваща набор от критерии и инструменти за оценка или на системата за оценка

като цяло, защото “една единствена оценка не може да бъде добре приведена в съответствие с учебната програма”. (Webb, 1997 г., с. 3)

Тази концепция за подравняването на стандартите и оценките може да бъде приложена у нас при използването на резултатите от националното външно оценяване в IV клас за оптимизиране на държавните образователни изисквания за учебното съдържание.

#### **Изводи:**

- ✚ Понятийният апарат в областта на образователните и на оценъчните стандарти непрекъснато се обогатява като следствие от развитието на науките и нестихващия интерес към тази проблематика.
- ✚ Прегледът на различни световни практики за определяне на учебното съдържание очертава тенденцията за промяна на образователните стандарти под влияние на оценките на популярни международни изследвания.
- ✚ Прегледът на различни оценъчни практики показва, че няма доминиращ модел на оценка за ученическите постижения, а всяка образователна система използва свои собствени процедури за оценяване чрез съчетаване на разнообразни елементи и функции на оценката.
- ✚ Проучването на различни образователни стандарти дава информация за наличие на модели за балансиране на стандарти и оценки, които са насочени към оптимизиране на образователните изисквания.
- ✚ Реформите, базирани на стандарти, включват систематичния преглед на стандартите и оценките с цел тяхното балансиране.
- ✚ Образователните реформи у нас не осигуряват баланс на планираните и постигнатите образователни резултати въпреки наличието на национално външно оценяване в IV клас.

## **Глава II. Технологични и методологически аспекти на оптимизирането на българските държавни образователни изисквания за учебното съдържание**

### **1. Особенности на българските държавни образователните изисквания за учебното съдържание**

Във фокуса на изследователския интерес е същността на образователния стандарт и затова във втората глава са разгледани последовелно характерни структурни и съдържателни особености на българските държавни образователни изисквания за учебното съдържание, както и на конкретните държавни образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература за началния етап на образование.

Като отправна точка за представяне на особеностите на българските държавни образователни изисквания за учебното съдържание е разгледана **същността на образователния стандарт**. Дискурсът за същността на образователния стандарт е същностен за стандартизацията в образованието, защото се отнася до неразривната връзка между образователното съдържание и процесите за овладяването му.

В българската образователна практика държавните образователни изисквания за учебното съдържание се свързват с резултатите от обучението за определен образователен етап и/или степен на образование. Тяхната значимост се предопределя от възможностите им за децентрализиране на учебното съдържание като необходимо условие за осигуряване на училищната автономия и от потенциала им за декомпозиране на целите на учебния предмет в учебните програми за класовете от съответния етап. Ефективното им прилагане в педагогическата практика зависи от съпадението между планираните цели и реално постигнатите резултати.

Структурата и съдържанието на българските държавните образователни изисквания за учебното съдържание са определени под влиянието на таксономиите, които представят целите като очаквано поведение след обучението. Единният подход при структуриране на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по всички учебни предмети намира израз в цялостната **външна структура** на документа.



Тя включва следните основни компоненти: кратка характеристика на учебния предмет и образователни цели, дефинирани като резултати от обучението.

*В кратката характеристика на учебния предмет се очертават приоритетите на културно-образователната област и се посочват мястото и ролята на учебния предмет в системата на общообразователната подготовка. Уточнява се равнището на образователната подготовка за съответния образователен етап. Интегралната същност на културнообразователната област е подчертана както чрез извеждане на специфика на предметите, на връзки и зависимости между тях, така и чрез маркиране на понятията и проблемите с интегрален и междудисциплинарен характер. Определените образователни цели, които са предметно ориентирани и насочени към развитие на личността на ученика, включват създаване на мотиви за учене, усвояване на знания и умения, формиране на отношения.*

*Целите на обучението на всеки от учебните предмети, определени чрез държавните образователни изисквания за учебното съдържание, имат водеща роля в системата от цели. Те отразяват главния образователен резултат и включват мотиви за учене; овладяване на знания и умения; изграждане на отношения.*

**Вътрешната структура** на държавните образователни изисквания за учебното съдържание се определя от ядрата за учебното съдържание, очертаващи логиката на научното познание и/или възможностите за тематична интеграция.

*Учебното съдържание е представено чрез знания, умения и отношения, които следва да се постигнат като крайни резултати от обучението по учебния предмет. В съответствие с приетата таксономия за педагогическите цели са дефинирани очакваните резултати, които включват: основни знания (факти, понятия, закони, теории, идеи, методи на познание); познавателни и практически умения; общи и специфични отношения. Определени са различните познавателни равнища (на репродуктивно и на продуктивно), в които имплицитно се съдържат критерии за степента на усвояване на знанията и уменията в края на даден образователен етап. Очакваните резултати включват и формулировки, свързани с ценностните ориентации и нагласи. В зависимост от спецификата на учебните предмети и на културно-образователната област изискванията за учебно съдържание съдържат някои общи групи умения, интегрални и междупредметни области на учебно съдържание.*

В общия контекст на държавните образователни изисквания за учебното съдържание у нас е направен обзор на структурни и съдържателни особености на **изискванията по български език и литература в началния етап на основната образователна степен.**

Отбелязва се, че за разлика от държавните образователни изисквания по останалите учебни предмети, изучавани в началния етап на основното образование, чиито ядра са обвързани със специфични за предмета области на познание, тук ядрата насочват към комуникативната функция на езика и са ориентир за комуникативноречевата насоченост на обучението. Този подход произтича от целите на учебния предмет, определени в раздел I. *Място и роля на културно-образователната област "Български език и литература в системата на общообразователната подготовка"* на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература. Изучаването на български език и литература цели постигане на определено равнище на комуникативна компетентност чрез овладяване на знания, умения и отношения, формиращи езиковата, литературната и социокултурната компетентност.

Извеждането на някои характерни особености на обучението в началните класове в раздела II. *Специфика на предметите от областта, връзки и зависимост между тях* очертава концептуалната рамка за изучаването на учебния предмет в този етап. Тя се изчерпва с общи и познати на всеки учител постулати и превръща документа в неработещ и ненужен за преподавателската му работа инструмент. На преките потребители на документа е оставен и **подборът на понятията** от раздела III. *Теми, понятия и проблеми с интегрален и междудисциплинарен характер*. От авторите на учебните програми и учебници се очаква да преценят необходимостта от представянето им при подбора на произведенията за четене, дали да включат и други понятия и кои точно да са те.

В структурата на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература не се проявяват интегративната същност и комплексният характер на обучението в началния етап на основното образование.

Учебното съдържание в държавните образователни изисквания **по български език** е структурирано в четири ядра на учебно съдържание: социокултурна компетентност; езикова компетентност; социокултурна и езикова компетентност в устното общуване; социокултурна и езикова компетентност в

писменото общуване.

Учебното съдържание в държавните образователни изисквания **по литература** е структурирано в четири ядра на учебно съдържание: социокултурна компетентност; литературна компетентност; социокултурна и литературна компетентност: общуване с художествената творба; социокултурна и литературна компетентност: създаване на устни изказвания и писмени текстове.

Очевидно при определяне на ядрата на учебното съдържание в държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература се преплитат структурният подход при обучението по български език, литературно-естетическият подход при обучението по литература, комуникативно-речевият подход при обучението и по български език, и по литература. Ядрата на учебното съдържание отчитат разграничаването на двете основни форми на речта (устна и писмена) и съответстващите им речеви дейности (говорене, слушане, четене и писане). Като резултат в раздела *“Български език”* двете равнища на владеене на езика са проектирани в ядрата „Социокултурни компетентности”, „Езикови компетентности”, „Социокултурна и езикова компетентност: устно общуване”, „Социокултурна и езикова компетентност: Писмено общуване”, а в раздела *„Литература”* – в ядрата „Социокултурни компетентности”, „Литературни компетентности”, „Социокултурна и литературна компетентност: Общуване с художествена творба”, „Социокултурна и литературна компетентност: Създаване на изказвания и писмени текстове”.

Смесването на различни постановки за изграждане на структурата на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература е причина за редица повторения в двете части на учебния предмет (например социокултурна компетентност).

Началният етап на основното образование се характеризира с изключително благоприятни условия за развитие на комуникативните компетентности на учениците, които се развиват в резултат на комуникативноречевата насоченост на обучението по български език и литература, свързана с усвояване на езика като средство за общуване. В контекста на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература комуникативна компетентност се изразява чрез формирането на езиковата и литературната компетентност. Постигането на очакваните резултати, свързани с формирането на езикова и литературна компетентност в началните класове, е комплексно и се

осъществява в рамките на комплексния характер на учебния предмет. Диференцирането на очакваните резултати от обучението в началния етап на образование на литературни и езикови компетентности е условно, а свързването им чрез социокултурната компетентност налага определянето на различни ядра на учебно съдържание, свързани със социокултурната компетентност според целите на устното и писменото общуване.

Езиковото обучение има водеща роля в началното училище, чиято основна функция за ограмотяване кореспондира пряко със задачите за усвояването на начални знания за строежа на езика и езиковите и речевите единици, за овладяването на основни правоговорни, правописни, пунктуационни и граматически норми. *Езиковата компетентност* най-често се свързва със спазване на езиковите норми и се определя от равнището на владееене на българския език. Тя е съставна част на комуникативноречевата компетентност, която е в основата на езиковата култура на речта. Постигането ѝ в началния етап на образование е свързано с овладяването на практически значими знания за езика и основни лингвистични закономерности, необходими за по-нататъшното обучение по български език и литература. Съществена особеност на езиковата компетентност, определена чрез държавните образователни изисквания за учебното съдържание за началния образователен етап, е усвояването на съответните лингвистични знания и умения в контекста на устната и писмената реч.

В структурата на учебното съдържание *социокултурната компетентност* е свързано с овладяването на знания, умения и отношения, свързани с употребата на езика и с общуването. В рамките на системата на комуникативноречевата компетентност тя се свързва с диалогизирането на собствената позиция, с включване в процеса на общуване. Прегледът на държавните образователни изисквания за учебното съдържание показва, че *социокултурната компетентност*, чрез която се постигат целите на езиковото обучение в началните класове, е представена с още две ядра на учебно съдържание, в които социокултурната и езиковата компетентност са обвързани с устното или с писменото общуване.

В основата на литературното обучение е *литературната компетентност*, която предполага развиване на способността за четене и писане, за интерпретиране на художествен текст, за осъзнаване на литературата като процес,

развиване на способност за съотнасяне с други изкуства. В държавните образователни изисквания за учебното съдържание по литература целите на литературното обучение се свързват с: овладяване принципите на строеж и функциониране на художествената творба; овладяване на основните инструменти за общуване с художествената творба.

Очакваните резултати за ядрото *Социокултурни компетентности* в държавните образователни изисквания за учебното съдържание по литература за началния етап предполагат разбиране на основната етическа опозиция добро - зло и обясняване на етически отношения в семейството и малката общност според сюжетните ситуации на изучени литературни творби; откриване на белези на националната идентичност в изучавани литературни произведения; изказване на благопожелания; създаване на игрови и сценични форми по литературни творби.

В рамките на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по литература е поставен акцент върху работата с текста, като е изведено самостоятелно ядро на учебно съдържание *Социокултурна и литературна компетентност: Общуване с художествената творба*. Като специфична особеност на литературното обучение в началните класове в държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература е посочено, че „някои от изискваните компетентности са общи и за двете части на предмета, например началното овладяване на системата от писмени работи в училище.” Ядрото на учебно съдържание по литература, което пряко кореспондира с формирането на комуникативноречевни умения, е *Социокултурна и литературна компетентност. Създаване на изказвания и писмени текстове*.

Държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература за началния етап на основно образование изместват акцента от “езика, изучаван от ученика, към ученика, изучаващ езика”. Такава философия, основана на разбирането за личностно ориентирания образователен процес, гарантира поставяне на учениците в активна позиция и съобразяване на педагогическото взаимодействие с потребностите и възможностите на учениците. В същото време не може да бъдат пренебрегнати някои структурни недостатъци на документа, които го превръщат в неадекватен за потребностите на училището инструмент.

Започналата в периода на изследването образователна реформа е причина за търсене на дидактическите измерения на **прехода от държавни образователни изисквания към държавни образователни стандарти.**

Макар че и двата документа имат амбицията да определят знанията, уменията и отношенията, които учениците трябва да имат в резултат на обучението си по отделен учебен предмет при завършване на образователна степен или етап, те имат и значими структурни различия.

За разлика от Закона за народната просвета, според който *държавните образователни изисквания* се свързват с равнищата на необходимата общообразователна и професионална подготовка и с условията за постигането им, в Закона за предучилищното и училищното образование *държавните образователни стандарти* се свързват с резултатите в системата на предучилищното и училищното образование, при това разбирани в най-широк смисъл като парадигма, в която резултатите, процесите за тяхното постигане и условията за функциониране са едно цяло.

Направената в новия закон класификация на държавните образователни стандарти представя различни елементи от училищната система от гледна точка на необходимостта да се регламентират нормативни изисквания за тях, но не и на стандартизирането, гарантиращо качеството на образованието. Такъв подход предполага моделът *резултат - процес - условия* да се съдържа във всеки стандарт, но от публикуваните като първостепенно важни за реформата стандарти за учебния план и за общообразователната подготовка е видно, че нито процесите, нито условията за постигане на качеството на образованието се съдържат в тях. По презумпция следва процесите и условията да са привилегия на други стандарти. От този идентифициран проблем възниква логичният въпрос защо класификацията на държавните образователни стандарти не отчита необходимостта от отделяне и понятийно разграничаване на стандартите, свързани с изискванията към резултатите от обучението по конкретен учебен предмет, които са в основата на общоприетото разбиране за образователен стандарт.

Промяната на структурните компоненти в документа акцентира върху съвременните ключови компетентности, като посочва възможностите за реализирането на всяка от тях чрез конкретните знания, умения и отношения. Този нов момент при изграждане на държавния образователен стандарт за общообразователната подготовка е свързан със стремежа да се търси проекцията

на знанията, уменията и отношенията върху способността на личността да ги използва на нивото на познавателния си опит и да ги прилага в различни ситуации. Акцентирането върху компетентностите очертава някои противоречия, които имат рефлексия върху същността на стандарта, свързана с измеримостта и постижимостта на определените резултати от обучението. На първо място това е противоречието между общото и частното, което поражда въпроса как операционализираните чрез резултата знания, умения и отношения ще се измерват чрез общото, т.е. компетентността. На второ място – постигнатата компетентност е резултат и от влиянието на други фактори (самообразование и пр.), независещи от образователния процес, които трудно се диференцират, контролират и измерват. На последно място - ориентацията на стандарта към компетентности не решава съществуващите проблеми, свързани с трудности при измерване резултатите от обучението, включващи творческа дейност, емоционални и ценностни отношения.

Стандартът слага знак за равенство между компетентността и триадата „знания, умения и отношения“, представена в предходните държавни образователни изисквания. Логично възниква въпросът в какво се изразява съдържателното различие. Ако го търсим по отношение на съдържанието, то следва да бъде по посока на общите цели на образованието. Отговор не намираме, въпреки „откритието“, че се смесват разбиранията за интегралността на предметните знания и умения с мета-предметните характеристики на определена ключова компетентност.

Въпреки че заложената в закона ориентация към компетентности задава нова парадигма в обучението, концепцията за свързване на резултатите, процесите за тяхното постигане и условията за функциониране чрез държавния образователен стандарт за общообразователната подготовка остава практически неосъществена и отново поставя на дневен ред въпроса за необходимостта от оптимизирането му.

Изводи:

- ✚ В същността на българските държавни образователни изисквания за учебното съдържание е заложена идеята за установяване на постижимостта и измеримостта им като основа за последващи оценка и оптимизиране.
- ✚ Замяната на държавните образователни изисквания за учебното съдържание с държавен образователен стандарт за общообразователна

подготовка запазва отношението на изискванията към резултатите от обучението с останалите педагогически инструменти, посредством които се постига, измерва и оценява.

- ✚ Държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература могат да бъдат оценявани и съотнесяни с останалите инструменти за оценка на училищната практика при наличие на подходящи критерии за подравняване.
- ✚ Държавният образователен стандарт за общообразователната подготовка съдържа редица дидактически противоречия, които налагат необходимостта от преосмисляне на философията за стандартизиране на образованието и изискват по-нататъшно прецизиране на документа.

## **2. Методологически и технологични аспекти на българските държавни образователни изисквания за учебното съдържание и националното външно оценяване**

Оптимизирането на държавните образователни изисквания за учебното съдържание е сложен проблем с методологически и технологични аспекти.

**Методологията на държавните образователни изисквания за учебното съдържание** се свързва с промяната на съществуващата образователна парадигма – от репродуктивност към активност. Целеполагащата им роля, която предопределя методологическа насоченост на промяната, определя тяхната значимост. Като своеобразна таксономия на образователните цели те имат потенциала да дешифрират водещите общочовешки и национални ценности в конкретни цели и резултати от обучението.

Важен момент при **определянето на целите** е формулирането на очакваните резултати от обучението, чрез които се откроява логиката на науката и се създават условия за обратна връзка относно приложимостта на знанията. При разработването на българските държавни образователни изисквания за учебното съдържание са възприети пет нива за усвояване на учебния материал, базирани на таксономията на Блум. Прилагането ѝ в отделните образователни етапи отчита спецификата на възрастовите особености на учениците. Така например постулатът за нагледно-образното мислене на учениците от началната училищна възраст извежда първите три нива (знание, разбиране, прилагане) като необходими и достатъчни за оценка на задължителната подготовка в I - IV клас.



Един от най-важните аспекти при оптимизирането на образователните изисквания е определянето на водещите **принципи на подбор на учебното съдържание**.

Относно водещите принципи за изграждане на държавните образователни изисквания отделните автори имат различни становища, но не и относно необходимостта от използването на този дидактически инструмент за обобщена оценка на образователните резултати. В съвременната образователна концепция специално внимание се отделя на емоционалните и нравствените аспекти на взаимоотношенията, затова учебното съдържание отразява принципа за хуманизиране. Представянето на системата от знания, умения и ценностни ориентации като практически значими компетентности е свързано с прилагането на подход, насочен към превръщането на декларативното знание в процедурно и целенасочено обучение в решаване на проблеми, обработване на информация. За учебния предмет български език и литература този подход не е чужд, защото и при създаването им е имал водеща роля.

В държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература не е следван подходът за изграждането им на основата на научното познание, използван при определяне на учебното съдържание по останалите учебни предмети. Влиянието на социокултурния подход при подбора на учебното съдържание по български език и литература се отразява върху начина на структуриране. Наличието на алтернативни подходи за подбор на учебното съдържание за предмета само по себе си не е основание за промяна на статуквото, още повече, че същностният за началното училище интегрален подход е своеобразен гарант за постигане на очакваните резултати в обучението.

Няма спор, че **технологичният процес на оптимизиране на държавните образователни изисквания** в известна степен може да се отъждестви с процеса на разработването им. Процесът на оптимизиране на държавните образователни изисквания също претворява концепцията на учебния предмет в изисквания към образователните резултати чрез познатата поредица от технологични стъпки, но допълнени от други, свързани с процесите на тяхната оценка и преоценка.

Предложената от С. Станев технология за създаване на държавните образователни изисквания за учебното съдържание включва три етапа – подготвителен, разработващ и оценъчен. В процеса на оптимизиране етапът,

свързан с целеполагането, има съществено значение за преосмисляне на глобалните цели на учебния предмет според мястото на етапа в образователния процес. Етапът, свързан с операционализирането на целите на обучението до конкретни факти, понятия, закономерности, както и с определянето на принципи за подбор на учебно съдържание, има второстепенно значение, защото реализацията му е подчинена на идентифицираните потребности от усъвършенстване, определени от развитието на науката (например появата на усъвършенствана таксономия) или от конкретните потребности на практиката (например установените резултати от оценка на приложимостта им). Процесът на оптимизиране на държавните образователни изисквания за учебното съдържание предполага допълване на още един етап, свързан с оценка на съществуващия модел, който да идентифицира съществуващите проблеми при реализирането и да очертае проекциите им в един усъвършенстван модел.

Създаването на качествени образователни изисквания към учебното съдържание е продължителен и непрекъснат процес, който започва от прилагането на подходяща система за контрол и оценяване на планираните очаквани резултати от обучението и превръщането на оценката им в значим фактор за цялостното управление на качеството на образователния продукт.

В настоящата глава са представени някои особености в **технологията на националното външно оценяване в IV клас**, които имат отношение към проблема за сравняване на очакваните резултати, определени с държавните образователни изисквания за учебното съдържание, и постиженията на учениците.

Подчертава се, че при подбора на тестовите задачи в повечето случаи са взети предвид когнитивните равнища, заложи в стандартите. Особеностите на националното външно оценяване в IV клас предопределят подхода за интерпретиране на резултатите от оценяването като критериален.

### **3. Отношението между образователните изисквания за учебното съдържание и националното външно оценяване в IV клас**

Отношението между образователни изисквания за учебното съдържание и националното външно оценяване в IV клас е представено чрез някои по-значими дидактически и доцимولوجични аспекти.

**Дидактическите му аспекти** се свързват главно с отношението между преподаване и учене, изразено чрез изискванията към учебното съдържание.

Разглеждано в рамките на единен процес, то има няколко измерения: организационно-функционално, съдържателно и процесуално-резултативно.

*Организационно-функционалното измерение се свързва с прогнозирането, конструирането и организацията на единния процес на преподаването и ученето, в който учителят реализира целите на обучението чрез превръщането им в конкретни педагогически задачи и ги съотнася към особеностите на съдържанието на обучението и към особеностите на класа.*

*Съдържателното измерение се свързва с предвиденото за овладяване учебно съдържание, съобразено с особеностите на учебния предмет, на конкретна тема и програмираните цели, без да се изчерпва с него.*

*Процесуално-резултативното измерение се свързва със сравнението между програмираните и реализираните цели, като съдържателният компонент на обучението се оценява и се използва за подобряване на практическото му приложение.*

В съвременния образователен дизайн учебното съдържание е представено в йерархическа последователност. Националните цели се трансферират до ученика предимно чрез определените с държавния образователен стандарт изисквания за резултатите от обучението по всеки общообразователен учебен предмет и с учебните програми по учебния предмет за всеки клас, използвани от учителя при планиране, реализиране и оценяване на образователния процес. Връзките са показателни за опосредствени отношения между определените цели и очакваните резултати. Постигането на очакваните резултати от обучението се сравнява чрез еталона, който задава целите в обратната последователност и следователно изразява същото опосредствено отношение между зададеното и реално реализираното учебно съдържание, т.е. чрез образователния стандарт.

В йерархията на националните цели на образованието държавните образователни изисквания за учебното съдържание (съдържателни стандарти) имат ключова роля за трансфера на конкретните образователни цели. Разгръщането на образователните цели в разнообразни учебни програми за допълнително разширено или надграждащо обучение, разработването на които е правомощие на учителя, означава декомпозиране на целите, определени в държавните образователни изисквания за учебното съдържание за даден учебен предмет и образователен етап и на тази основа – на очакваните резултати от обучението за съответния клас.

В процеса на планиране на преподаването учителят следва да отчита както близките цели, така и по-далечните цели за напредъка на учениците в съответните клас и образователен етап. Степента на постигане на определения чрез тях общообразователен минимум позволява да се направят изводи за онези аспекти на учебното съдържание, които следва да поддържат или подобряват обучението на учениците. Фокусът на учителя върху реализацията на конкретната методическа единица не може да остави встрани постигането на образователните изисквания към очакваните резултати от обучението. Поради това, че определят рамката на това, което да бъде оценявано в края на етапа, държавните образователни изисквания за учебното съдържание трябва да помогнат на учителя за разбирането и прилагането на учебната програма, за да отговорят на потребностите на учениците.

Изясняването на основните взаимовръзки и взаимоотношения между държавните образователни изисквания по български език и литература и националното външно оценяване в IV клас през призмата на дидактическата теория разкрива възможности за балансирането им чрез подчиняване на общи изисквания. Те може да допринесат за балансиране на планираните и постигнатите очаквани резултати, но отношението на тъждественост не гарантира баланс между всички елементи на образователната система.

**Доцимولوجичните аспекти** на отношението между образователните изисквания за учебното съдържание и националното външно оценяване очертават възможностите за оценяване на уменията и компетентностите като контрапункт на оценяването на количеството знания и разкриват връзката на външното оценяване с изискванията към учебното съдържание, гарантираща качествено образование.

Тестовите за провеждане на националното външно оценяване в IV клас дават възможност за подобни сравнения и значително по-обективна оценка на учебните постижения в сравнение с някои от традиционните и най-често използваните методи. Ефективната оценка е свързана с подобряване на процеса на преподаване, затова се акцентира, че националното външно оценяване трябва да бъде неразделна част от образователния процес и обобщената оценка за него, а не нещо, което се добавя в бележника на ученика.

### **Изводи:**

- ✚ Тестовите, използвани в националното външно оценяване в IV клас, са предназначени за сравняване на планираните и постигнатите резултати от обучението и позволяват една по-обективна оценка на учебните постижения.
- ✚ Постигането на очакваните резултати от обучението се сравнява чрез еталона, който задава целите в обратната последователност, и следователно изразява същото отношение между зададеното и реално реализираното учебно съдържание.
- ✚ Посредством учебното съдържание, определено чрез държавните образователни изисквания/станданти и учебните програми и интерпретирано в учебниците и учебните помагала на учениците, се реализира главното дидактическо отношение между преподаване и учене в обучението.
- ✚ Връзката между държавните образователни изисквания за учебното съдържание и националното външно оценяване в IV клас, което ги проверява, е опосредствана от учебните програми и затова отношението между определените цели и очакваните резултати е индиректно. То изисква подравняването на очакваните и постигнатите резултати да държи сметка и на резултатите, определени с учебните програми.
- ✚ Оптимизирането на държавните образователни изисквания трябва да се основава на оценката от съотнасянето на държавните образователни изисквания и резултатите от националното външно оценяване.

## **4. Модел за оптимизиране на държавните образователни изисквания за учебното съдържание за началния етап на основната образователна степен**

### **А) Обосновка на модела**

Прилагането на държавните образователни изисквания за учебното съдържание фокусира вниманието на образователните специалисти предимно върху поведенческите глаголи във формулировките им, но при отчитането на резултатите от провежданите ежегодно национални външни оценявания в края на IV клас очевидно се пренебрегва съответствието им с тестовите задачи,

използвани за установяване на постижимостта. По тази причина интерпретацията на тестовите резултати не може да идентифицира реалните проблеми, нито да очертае начина за усъвършенстване на държавните образователни изисквания за учебното съдържание.

За разминаването между очакваните резултати от обучението, определени с държавните образователни изисквания за началния етап на основно образование, и констатираните с националното външно оценяване в края на IV клас има и други причини, едната от които е свързана с начина на декомпозирането на учебното съдържание в учебните програми за съответните класове. Обективната оценка за качеството на държавните образователни изисквания предполага отчитане не само на отношението между държавните образователни изисквания за учебното съдържание и тестовете за установяване на постижимостта им, но и отношението между държавните образователни изисквания и учебните програми. Такава оценка, която да обхваща различни елементи, обвързани с учебното съдържание, в българската образователна практика не е правена. Една от причините е липсата на научнообоснован модел за оптимизирането на държавните образователни изисквания за учебното съдържание, който да е съобразен с особеностите на образователния дизайн у нас.

В някои държави, предприели реформи, базирани на стандарти, за целите на усъвършенстване на учебното съдържание са използвали модели за подравняване на дефинираните и оценяваните очаквани резултати от обучението, чрез които се балансират стандартите за съдържание, стандартите за изпълнение и стандартите за оценяване. Тези компоненти в нашата образователната система са различни и затова по тази причина прилагането им у нас не е удачно. Необходимо е да бъде адаптиран модел, подходящ за условията на българската образователна система.

Създаването на български модел за оптимизиране на държавните образователни изисквания може да се базира на доказано ефективността си подравняване на оценките за държавните образователни изисквания, индиректно и на учебните програми, с резултатите от националното външно оценяване.

### **Б) Цел на модела**

Предложеният модел за оптимизиране на държавните образователни изисквания за учебното съдържание за началния етап на основно образование да адаптира доказали ефективността си критерии за подравняване на оценките за

различните елементи, с които се определят изискванията към учебното съдържание, и да предложи оценъчна процедура, адекватна на условията в българската образователна система.

### **В) Основни принципи**

- Дейностите за оценяване на държавните образователни изисквания за учебното съдържание се разглеждат в систематична обвързаност и в зависимост с тестовете за установяване на постижимостта им и с учебните програми.
- Държавните образователни изисквания за учебното съдържание са обект на перманентен системен анализ, елемент на който са идеите за оптимизиране.
- Моделът за оптимизиране на държавните образователни изисквания предвижда възможности за усъвършенстване и доразвиване.

### **Г) Фази на процеса**

Процесът за оптимизиране на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература за началния етап на основно образование включва съвкупност от дейности, които се извършват в следната строго определена хронологична и логическа последователност:

*Първа фаза:* формиране на идеята за модела чрез проучване на чужд опит и идентифициране на възможностите на образователната среда;

*Втора фаза:* избор на научен подход за реализация на идеята;

*Трета фаза:* верифициране на модела;

*Четвърта фаза:* предложения относно внедряването и окончателното развитие на модела;

*Пета фаза:* формулиране на изводи и на идеи за усъвършенстването му.

### **Д) Структура и съдържание на процеса за оптимизиране на държавните образователни изисквания за учебното съдържание за началния етап на основно образование**

Моделът за оптимизиране на българските държавни образователни изисквания за учебното съдържание отчита необходимостта от сравнимост с технологичния модел за създаването им и включва следните технологични етапи:

*Подготвителен* – свързан с анализ на резултати от обучението; съотнасяне на очакваните резултати от държавните образователни изисквания за

учебното съдържание и учебните програми; идентифициране на проблеми и пропуски в дефинираните очаквани резултати чрез подравняване на оценки по общоприети критерии;

*Разработващ* - свързан със систематизиране на идеите за оптимизиране на държавните образователни изисквания и с предложения за усъвършенстване на модела.

Акцентът в модела за създаване на държавните образователни изисквания е върху дейностите от разработващия етап, а в модела за оптимизиране е върху дейностите от подготвителния етап. Основните технологични стъпки се свързват с анализ и оценки на съществуващите изисквания към очакваните резултати от обучението и предполагат подравняване на оценки по общоприети критерии.

За целите на настоящия модел за оптимизиране на българските държавни образователни изисквания за учебното съдържание се използват критерии за подравняване, научнообосновани от Норман Веб в монографията му “Критерии за приравняване на очакваните резултати и оценките по математика и природни науки” и използвани за подравняване на оценката за съответствие между стандарти и оценки по математика за 8 клас в една държава, като част от съотнасянето на стандартите на четири държави. (Webb, Smithson, 1997)

Моделът включва следните известни в световната практика специфични критерии за подравняване на съдържанието между държавните образователни изисквания за учебното съдържание и оценката им: категориално съгласуване; дълбочина и последователност на знанията; обхват на познанията; баланс на представяне.

**Критерият за категориално съгласуване** между стандартите и оценката е приложим, когато двата документа съдържат едно и също учебно съдържание. Пълно съответствие се отчита, когато измерителният инструмент измерва точното съдържание от всеки очакван резултат. Той може да бъде изпълнен при приемливо съчетание на оценките за включените очаквани резултати по отношение на надеждност; стандартно отклонение и пр.

**Критерият за дълбочината на познанието** предполага привеждане в съответствие на стандартите и оценките по отношение на сложността и последователността на знанията и уменията. Приема се, че той е изпълнен, ако се основава на предположението, че минималният резултат за всеки един стандарт е



над 60% и ученикът е отговорил успешно над нивото на дълбочина на съответните цели. Пълно съответствие се отчита, ако за всяко ядро на учебното съдържание най-високите познавателни равнища на очакваните резултати са сравними с най-големите постижения на всички ученици.

**Критерият за обхват на познанията** се използва, за да се прецени дали определена част от очакваните резултати в стандарта отговаря на знанията, които учениците притежават. Той се основава на предположението, че знанията на ученика трябва да бъдат тествани за съдържание от повече от половината от областите на знания в стандарта. Това предполага, че всеки очакван резултат от стандарта е с еднаква тежест.

**Критерият за баланс на покритие** се използва за обозначаване на степента, до която един очакван резултат дава по-голям акцент върху оценката от друг. Критерият отчита само броя на очакваните резултати в рамките на постижимостта на стандарта, но не взема под внимание колко е постигнат.

Скалата за подравнената оценка е тристепенна, като степените се изразяват с общоприетите показатели: пълно, приемливо, недостъпно.

**Технологичните стъпки за подравняване** в модела на Webb са:

- а) Определяне на критерии и приемливи нива
- б) Определяне на очаквания и оценки за състоянието
- в) Разработване на матрицата за кодиране на всяка съдържателна област
- г) Изготвяне на списък с рецензенти
- д) Възлагане на елементи за оценка на оценителите с код за връзка с целите
- е) Въвеждане на кодове с данни в електронна таблица
- ж) Анализ на данните
- з) Подготовка на таблици с обобщените данни
- и) Съобщаване на резултати

Моделът за оптимизиране на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература за началния етап на основно образование заимства част от описаните по-горе критерии и стъпки за подравняване, като ги адаптира по отношение на обектите и инструментите за подравняване.

Съотнасянето на резултатите от националните външни оценявания в IV клас към заложените като еталон очаквани резултати от обучението в края на началния етап на основно образование включва и други елементи на образователната

система, като например учебните програми по съответния учебен предмет. В зависимост от спецификата на тези елементи и възможностите за сравнимост между тях се използват различни инструменти за оценка – съдържателен анализ, експертна оценка, анкети. Поради липса на оценъчни стандарти, от една страна, и наличието на учебни програми, чрез които се декомпозират съответните очаквани резултати от държавните образователни изисквания за учебното съдържание у нас – от друга страна, подравнената оценка се основава на привеждането в съответствие на тестовите задачи и заложените като стандарт знания, умения и отношения.

**Технологичният модел** за оптимизиране на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература за началния етап на основно образование включва следните етапи:

- Оценка на съществуващите държавни образователни изисквания за учебното съдържание - сравнителен анализ, педагогическо моделиране, анкетен метод.
- Подравняване на оценките за съдържателното оптимизиране на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература за началния етап на основно образование.
- Верифициране на модела и предлагане на евентуални промени.
- Изготвяне на обобщена оценка на стандартите за съдържание.
- Предложения за оптимизиране на държавните образователни изисквания.

Най-същественят и иновативен етап в този технологичен модел е подравняването на оценките, което включва поредица от последователно изпълнявани дейности:

- а) подбор на начините за представяне на оценките;
- б) съдържателен анализ на резултатите от външното оценяване в IV клас през определена учебна година и оценка на вътрешна категориална съгласуваност;
- в) сравнителен анализ на резултатите от националното външно оценяване за няколко поредни випуска и оценка за дълбочина на знанията;
- г) сравняване на проверените и непроверените очаквани резултати от държавните образователни изисквания и оценка на обхвата на проверените знания и умения;

- д) установяване на съответствието между тестовите задачи и заложените очаквани резултати от държавните образователни изисквания за учебното съдържание за начален етап по определен учебен предмет;
- е) оценка на съответствието на очакваните резултати от държавните образователни изисквания за учебното съдържание с учебните програми за съответния клас и оценка за съответствие на изискванията към очакваните резултати от обучението по учебния предмет и подравняване на оценките;
- ж) изготвяне на подравнена оценка.

С етапа за подравняване на оценките се свързват редица подготвителни дейности за:

- таблично представяне на оценките за съответствие на всеки от дефинираните очаквани резултати от обучението;
- изготвяне на актуализирани дефиниции на очаквани резултати;
- обобщаване на изводите относно необходимия начин на промяна – частично или цялостно; за конкретен учебен предмет или за всички учебни предмети, изучавани в съответния образователен етап;
- изготвяне на заключения и препоръки за оптимизиране на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по учебния предмет.

#### **Е) Важни принципни положения**

- Анализите на резултатите са насочени към установяване на съответствие между държавните образователни изисквания за учебното съдържание и инструментите за оценка.
- Оценките за постижимостта и измеримостта на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература не се използват за съпоставяне с оценките на други международни изследвания.
- Подравняването се основа на специфични критерии за оценка на държавните образователни изисквания за учебното съдържание в края на началния етап и учебните програми по съответния учебен предмет за клас, които са използвани в други световни модели.
- Критериите не са независими един от друг и в анализите трябва да бъдат включени и други критерии, за да получат по-пълно разбиране на привеждането в съответствие.

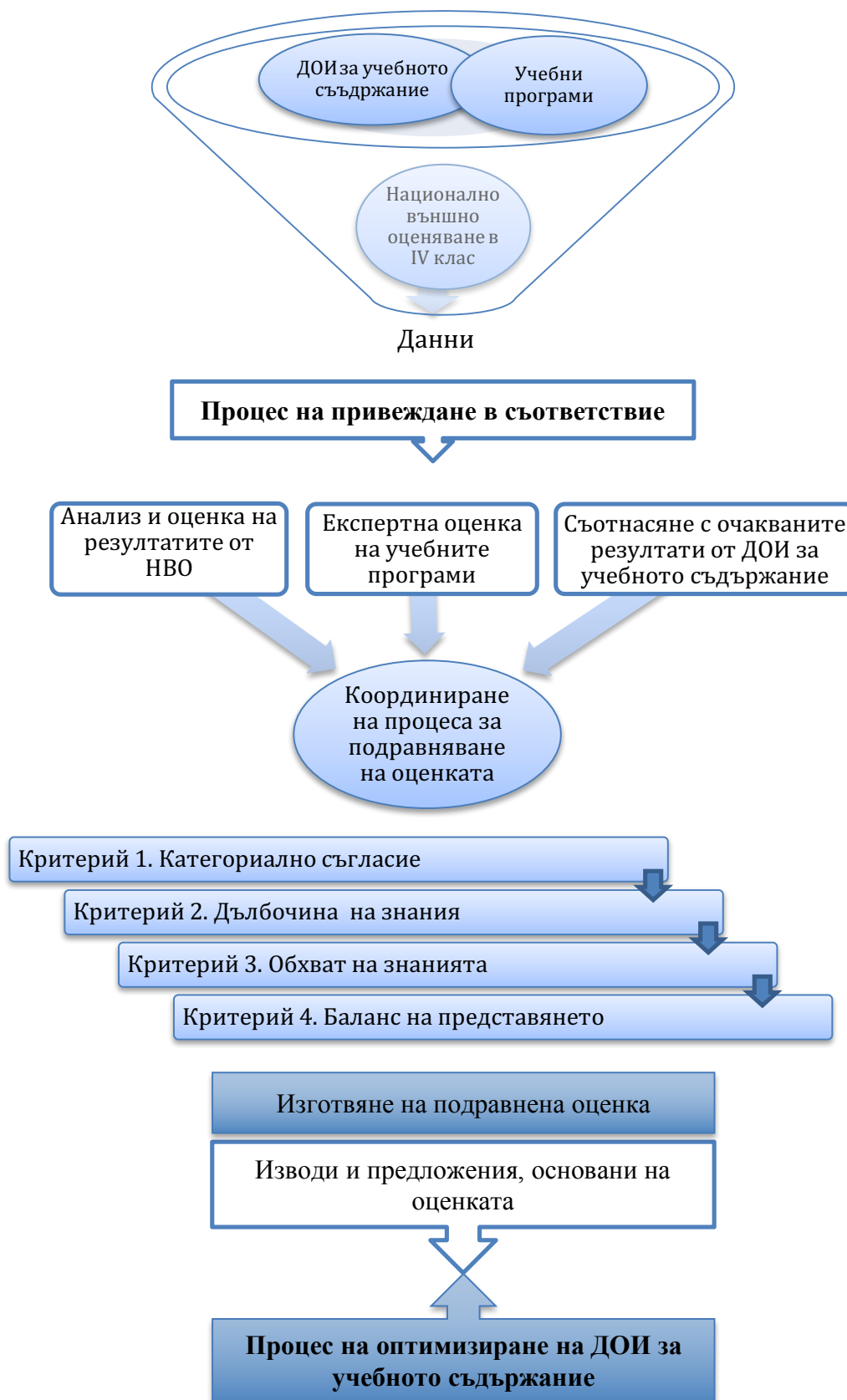
- Линейният модел за последователно съотнасяне на елементите и оценките за тях елиминира отклоненията, които биха направили отделните рецензенти.
- При оценяването на съответствието с учебните програми може да се предлагат нови формулировки за негативно оценените очаквани резултати.
- Съотнасянето на държавните образователни изисквания за учебното съдържание включва пълния набор от знания, умения и отношения, определени като очаквани резултати от обучението.
- Картата за оценка обхваща всички ядра на учебното съдържание по съответния учебен предмет, представени в отделни редове.

Предложеният модел предвижда редица **положителни ефекти**, като например приноса на подравнената оценка за прецизиране на когнитивните равнища, заложен в държавните образователни изисквания.

Подравняването на оценките по критериите допълва информацията от националното външно оценяване за постижимостта и измеримостта на държавните образователни изисквания за учебното съдържание, като улеснява механизма за балансиране на тези компоненти на образователната система. Най-големият ефект на подравнената оценка търсим в изясняване на пътя за оптимизиране на съответните държавни образователни изисквания за учебното съдържание.

Процесът на създаване на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература за началния етап на основното образование се основава на научен подход за изграждане на учебното съдържание, затова и оптимизирането им следва да гарантира прилагането на обективни оценки за проблемните им области и възможностите за подобряване.

**Схема на модела за оптимизиране на държавните образователни изисквания  
чрез съотнасяне на очакваните резултати от обучението с резултатите от  
външното оценяване в края на IV клас**



### **Глава III. Верифициране на модела за оптимизиране на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература за началния етап на основното образование**

За целите на верификацията на предложения модел е използвана следната процедура за изграждане на оценките по критериите:

- обработка на данните от националното външно оценяване и анализ;
- класифициране на тестовите задачи според държавните образователни изисквания за учебното съдържание;
- разработване на оценъчните карти в съответствие със спецификата на съответния критерий;
- сравнение на всеки елемент на държавните образователни изисквания с използваните тестови задачи с цел посочване на постигнатото в една от трите категории, за които е създадена и преброяване честотата за всеки очакван резултат;
- отразяване в оценъчна карта на оценката за всеки очакван резултат;
- изчисляване на процента за обхват чрез разделяне на тестовите задачи по познавателни равнища/нива;
- преглед за всеки очакван резултат чрез обединяване на елементите и на всички очаквани резултати в рамките на определено ядро на учебно съдържание;
- изчисляване на данните за всяко съдържателно ядро;
- оценяване и обозначаване на общия брой на очакваните резултати, включени в дадено ядро на учебно съдържание;
- изчисляване на действителния брой елементи, които са получили най-малко един резултат за даден стандарт;
- разпределяне на очакваните резултати от даден стандарт, които са представени в оценката;
- разделяне броя на положителни резултати за даден очакван резултат спрямо общия брой на постигнати резултати и сравняване процента на познавателното ниво на очаквания резултат;
- попълване на таблици с данните за оценките на ядрата на учебното съдържание по всеки критерий;
- подравняване на оценките за ядрата на учебното съдържание.

Качеството на крайната оценка за привеждане в съответствие се гарантира от общата оценка от дадените критерии, изразена с количествен показател. Определянето на всеки показател отразява спецификата на оценъчния критерий и е част от оценъчната карта.

## **1. Оценяване на категориалната съгласуваност на държавните образователни изисквания и теста за външно оценяване по български език и литература в IV клас през учебната 2012-2013 година**

### **1.1. Същност на оценката за категориална съгласуваност**

Важен момент в процедурата за подравняване на оценките за държавните образователни изисквания за учебното съдържание е преценката за категориалното съвпадение между инструмента за оценка и държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература за началния етап на основно образование. Тя се основава на сравнение между тестовите задачи за проверка и съответните очаквани резултати от обучението, определени с държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература за началния етап на основното образование. Сравнението цели да открие дали те включват едно и също съдържание.

Във фокуса на внимание е качеството на теста и влиянието му върху тестовите резултати, затова за приложимостта на критерия от значение са психометричните характеристики на задачите.

Направеният психометричен анализ на теста по български език и литература показва, че тестът е подходящ за подравняване на оценките за планираните и постигнатите очаквани резултати в края на началния образователен етап.

Подравнената оценка за съвпадението между планираните за измерване и постигнатите очаквани резултати от държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература за началния етап на основно образование включва оценка за съвпадението на планираните за измерване очаквани резултати и резултатите от тестовите задачи и оценка за съответствието на тестовите задачи и очакваните резултати от държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература.

## 1.2. Оценка за категориална съгласуваност на тестовите задачи

<i>Очаквани резултати в ДОО</i>	<i>Задача №</i>	<i>Оценка</i>	<i>Очаквани резултати в ДОО</i>	<i>Задача №</i>	<i>Оценка</i>
Ориентира се успешно в комуникативната структура на творбата - участници в действието, разказвач, автор.	№ 1	2	Разпознава приказка, разказ, стихотворение.	№ 7	2
Определя значението на думата в контекста; показва многозначността на думата в различен контекст.	№ 2	0	Разбира основната етическа опозиция – добро-зло.	№ 8	0
Открива непознати думи в художествения текст и определя значенията им в контекста.	№ 3	2	Пунктуация - вътре и в края на изречението. Разпознава видове изречения по състав или цел на изказване.	№ 9	1
Разпознава синоними и антоними, сродни думи.	№ 4	2	Морфологичен анализ - определя съществителни имена, прилагателни имена, глагол.	№ 10	1
Обяснява връзката между характера на героите и основния смисъл на творбата.	№ 5	1	Синтаксис (разпознава подлог и сказуемо).	№ 11	1
Ориентира се в сюжета, в обстановката на действие в художествения текст, възприемане на персонажа.	№ 6	1	Открива правописни грешки и правописни особености на думи: с неударени гласни, без собствено ударение, със звучни съгласни, членуване на същ. имена от ж. р., завършващи на –т, на щ, прилагателни имена от ж. р., ср. р., мн. ч., завършващи в м.р. на –нен и -ен, членуване на числителни имена.	Диктовка	1

*Таблица 1. Оценка за категориална съгласуваност на тестовите задачи и спецификацията на теста за национално външно оценяване в IV клас през 2013 г.*

Представянето на учениците като цяло е показателно за липса на разбиране по важни очаквани резултати и общата оценка за критерия е ниска.



**1.3. Оценка за категориална съгласуваност на тестовите задачи за национално външно оценяване в IV клас и държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература**

<i>Очаквани резултати в ДОО</i>	<i>Ядро №</i>	<i>Зад. №</i>	<i>Постижимо- мост %</i>	<i>Оценка за КС на ТЗ и ДОО</i>
Показва многозначността на дума чрез употребата в различен контекст.	E2	4	83.8	2
Служи си с различни по цел на изказването и по състав изречения.	E2	9	78.4	2
Служи си с различни по състав изречения.	E2	11	78.8	2
Разграничава основните моменти в развитието на действието.	Л2	6	81.7	1
Изказва мнение, като подбира подходящи елементи от текста.	Л4	5	79.2	2
Открива синоними и антоними.	E2	3	86.7	2
Разграничава литературни жанрове, представени по-широко в учебното съдържание.	Л3	7	71.1	1
Ориентира се в комуникативната структура на творбата.	Л3	1	60.3	2
Обяснява връзката между характера на героите и основния смисъл на творбата.	Л2	2	70.2	2
Открива непознати думи в художествения текст и определя значенията им в контекста.	Л3	4	83.8	2
Изявява емоционално оценъчно отношение към герои и ситуации в литературната творба.	Л3	8	83.0	2
Открива правописни грешки и правописни особености на думи: с неударени гласни, без собствено ударение, със звучни съгласни, членуване на същ. имена от ж. р., завършващи на –т, на щ, прилагателни имена от ж. р., ср. р., мн. ч., завършващи в м.р. на –нен и -ен, членуване на числителни имена.	E4	Диктовка	77.0	1
Открива прилагателно име.	-	10	72.4	0

*Таблица 2. Оценка за категориална съгласуваност на тестовите задачи и държавните образователни изисквания по български език и литература*

Съотнасянето на тестовите задачи и определените като изисквания очаквани резултати от обучението показва несъответствие само за една от тестовите задачи и оценката за съответствието им е приемлива.

#### 1.4. Обща оценка за категориална съгласуваност

Общ брой очаквани резултати – 57 Брой оценени елементи - 12	Брой тестови задачи – 11, от тях от отворен тип – 7 и 1 диктовка
----------------------------------------------------------------	---------------------------------------------------------------------

ДОИ			НВО		Оценки за съответствие на		Подравне на оценка за КС
Ядро на учебно съдържание	Брой очаквани резултати	Брой оценени елементи	Брой задачи	% постижимост за ядрото	Тестовите задачи	очакваните резултати	
Социокултурни компетентности	2	0	2	0	0	0	0
Езикови компетентности	5	4	4	81.9	2	2	2
Социокултурна и езикова компетентност: Устно общуване	8	0	0	0	0	0	0
Социокултурна и езикова компетентност: Писмено общуване	18	1	1	77.0	1	0	0
Социокултурни компетентности	5	0	5	0	0	0	0
Литературни компетентности	8	2	2	75.9	1	1	1
Социокултурна и литературна компетентност: Общуване с художествената творба	5	4	4	74.5	2	2	2
Социокултурна и литературна компетентност: Създаване на изказвания и писмени текстове	6	1	1	79.2	1	0	0
<b>Общо</b>	<b>57</b>	<b>12</b>	<b>12</b>	<b>77.7</b>	<b>1</b>	<b>0</b>	<b>0</b>

Таблица 3. Оценка за категориална съгласуваност

Преобладаващият брой оценки за категориална съгласуваност за ядрата е 0 и затова общата категориална съгласуваност е неприемлива.

## Изводи:

- ✚ Тестовите задачи проверяват знания и умения, определени като очаквани резултати от обучението по български език и литература в края на началния образователен етап, но съответствието по отношение на познавателно равнище на познанията в двата инструмента не е пълно.
- ✚ Категориалната съгласуваност на тестовите задачи от конкретния тест за националното външно оценяване в IV клас и държавните образователни изисквания по български език и литература за началния етап на основното образование е приемлива.
- ✚ В контекста на съдържателния анализ на резултатите от външното оценяване в IV клас се съдържа информация за дълбочината на познанията на очакваните резултати по български език и литература за началния етап.
- ✚ Дълбочината на познанията в очакваните резултати е приемлива, но надеждността на оценката за критерия изисква да бъдат обхванати по-голям брой елементи на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература и повече данни за постижимостта на всеки от тях.
- ✚ Анализът на данните за постижимостта на знанията, уменията и отношенията, определени като очаквани резултати по български език и литература за началния образователен етап, съдържа потенциал за включване на допълнителен критерий в оценката, например диспозиционно съответствие, структура на познанието.
- ✚ Съдържателният анализ не дава достатъчно информация за оценка на изискванията към учебното съдържание по отношение на обхвата, баланса и надграждането на знанията, уменията и отношенията по учебния предмет.
- ✚ Категориалната съгласуваност на държавните образователни изисквания за учебното съдържание показва значими различия от формулировките на тестовите задачи, които проверяват ключови умения за извличане на информация и аргументиране на собствения избор.

## **2. Оценяване на дълбочината на познанията в очакваните резултати в държавните образователни изисквания и резултатите от външното оценяване в IV клас по български език и литература през периода 2014-2016 година**

### **2.1. Същност на оценката за дълбочината на познанията**

Критерият за дълбочината на познанието предполага привеждане в съответствие на стандартите и оценките по отношение на сложността и последователността на знанията и уменията. Изследването на познавателните равнища на очакваните резултати от обучението и на идеите, които позволяват задълбочаване на знанията и прилагането им в нови ситуации цели да се съпостави с резултатите на всички ученици от националното външно оценяване в IV клас по отношение на съдържащите се в дадена задача познавателно равнище и идеи за затвърдяване, разширяване и прилагане в нови ситуации.

В областта на българския език и литературата познавателните равнища се свързват с уменията за разбиране на факти и понятия от учебното съдържание; приложение на уменията за анализ на езикови факти и на литературни факти; разпознаване и анализ на правописни грешки, общуване и аргументация – изказване и защита на мнение по подходящ за възрастта въпрос, извличане на умозакljučения. Използваните през последните години тестове за национално външно оценяване по български език и литература в IV клас поставят акцент върху уменията за четене на текст с разбиране и върху овладяването на метакогнитивни стратегии, т.е. на модели как да се учи, как да се подхожда при решаване на определен проблем. Дизайнът на тестовете по български език и литература за IV клас, прилагани за национално външно оценяване през периода 2014-2016 година, отразява стремежа за сравняване на резултатите с цел проследяване на тенденции, свързани с овладяването им.

Сравнителният анализ на получените резултати от тестовете за национално външно оценяване в IV клас дава надеждна информация относно съотнасянето им с дълбочината на познанията в съответните държавни образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература за началния етап. Търсенето на сравнимост между резултатите от различните групи задачи е продиктувано от връзката между типа задача и възможностите ѝ за проверка на различните умения.

## 2.2. Оценка за дълбочината на познанието в очакваните резултати

Очаквани резултати в ДОО	Ядро №	2014	2015	2016	Когнитивна сложност	Идеи за задълбочаване на знанията	Оценка за дълбочина на познанието
		Зад. № % постиж. мост	Зад. № % постиж. мост	Зад. № % постиж. мост			
Показва многозначността на дума чрез употребата в различен контекст.	Е2	№ 8 81% № 10 69%	№ 8 80% № 10 69%		1	1	1
Служи си с различни по цел на изказването и по състав изречения.	Е2	№ 9 93% № 11 82%	№ 9 87% № 11 78%	№ 8 82% № 9 79% № 10 79%	1	1	1
Открива непознати думи в художествения текст и определя значенията им в контекста.	Л3			№ 7 86%	1	2	2
Ориентира се в комуникативната структура на творбата.	Л3	№ 3 96% № 1 68%	№ 7 80% № 1 81%	№ 4 87% № 6 51%	2	2	2
Разграничава основните моменти в развитието на действието.	Л3	№ 2 95%	№ 2 95%	№ 1 90%	1		1
Обяснява връзката между характера на героите и основния смисъл на творбата.	Л2	№ 6 91%	№ 5 97% № 2 65%	№ 5 80% № 2 56%	1	2	2
Изявява предпочитания към определени герои, творби, жанрове.	Л3	№ 5 97%	№ 4 87%		2	2	2
Открива правописни грешки и правописни особености на думи: с неударени гласни, без собствено ударение, със звучни съгласни, членуване на същ. имена от ж. р., завършващи на –т, на щ, прилагателни имена от ж. р., ср. р., мн. ч., завършващи в м. р. на –нен и -ен, членуване на числителни имена.	Е4	1. 93% 2. 72% 3. 73% 4. 76% 5. 88% 6. 74%	1. 74% 2. 79% 3. 88% 4. 72% 5. 72% 6. 88%	1. 94% 2. 84% 3. 60% 4. 70% 5. 83% 6. 78%	1	1	1

Таблица 4. Оценка за дълбочината на познанието на постигнатите държавни образователни изисквания по български език и литература за началния етап

Оценката за дълбочината на познанието в проверените образователни изисквания е приемлива.

### 2.3. Оценка за дълбочината на познание в ядрата на учебно съдържание

Общ брой очаквани резултати -57 Брой оценени елементи - 10	Брой тестови задачи - 33, от тях от отворен тип -18
---------------------------------------------------------------	--------------------------------------------------------

ДОИ			Познавателно равнище на задачите			Познавателно равнище на елементите от ДОИ			Дълбочина на познание
Ядро на учебно съдържание	Брой очаквани Резултати	Брой задачи	Познавателно равнище	Брой задачи от познавателното ниво	% постижимост	% под	% на	% над	
Социокултурни компетентности	2	0	З	0	0	0	0	0	0
Езикови компетентности	5	11	П	1	79.9	11	1	1	1
Социокултурна и езикова компетентност: Устно общуване	8	0	Р	0	0	0	0	0	0
Социокултурна и езикова компетентност: Писмено общуване	18	1	П	1	78.77	0	1	0	1
Социокултурни компетентности	5	3	Р	0	0	0	0	0	0
Литературни компетентности	8	1	Р	2	77.8	0	2	3	2
Социокултурна и литературна компетентност: Общуване с художествената творба	5	5	П	10	84.4	1	11	1	1
Социокултурна и литературна компетентност: Създаване на изказвания и писмени текстове	6	12	П	0	0	0	0	0	0
<b>Общо</b>	<b>57</b>	<b>32</b>	<b>П</b>	<b>14</b>	<b>80.2</b>	<b>12</b>	<b>15</b>	<b>5</b>	<b>0</b>

Таблица 5. Оценка за дълбочина на познанието в ядрата на учебното съдържание

Съотнасянето на тестовите задачи и очакваните резултати от обучението в края на началния етап показва пълно съответствие само за една от тестовите задачи. Преобладаващият брой на оценките е в ниската степен на скалата (0), затова общата оценка за съответствието на дълбочината на познанието в тестовите задачи и очакваните резултати в държавните образователни изисквания е неприемлива.

### **Изводи:**

- ✚ Подравнената оценка за дълбочината на познанието в държавните образователни изисквания по български език и литература за началния етап е приемлива.
- ✚ Нито един от очакваните резултати в държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература не е оценен като неприемлив.
- ✚ Форматът на външното оценяване в IV клас по български език и литература взимства идеи за типове задачи, използвани в различни международни изследвания, и създава предпоставка за разработване на списък с актуални умения, които не са включени в държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература и може да служат за оценка на диспозиционното им съответствие.
- ✚ Оценката за дълбочината на познанието показва наличие на необходимост от оптимизиране на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература за началния етап на основно образование с цел прецизиране на изискванията, свързани с познаване на видовете изречения.

### **3. Оценяване на обхвата на познанията в държавните образователни изисквания според резултатите от външното оценяване по български език и литература в IV клас през периода 2007-2013 година**

#### **3.1. Същност на оценката за обхвата на познанията**

Критерият за обхват на познанията дава информация за това дали съдържанието, включено в инструментите за национално външно оценяване, обхваща в пълнота очакваните резултати от обучението. Съотнасянето на очакваните резултати към оценяването пък предполага събиране на информация за включените в очакваните резултати необходими представи и понятия, свързани с реализиране чрез учебното съдържание.

Приема се, че пълно съответствие в този двустранно насочен процес е постигнато, ако при оценяването учениците показват знания за всички представи и понятия, изразени чрез резултата в пълния им обем, форма и съдържание.

В първите години от провеждането на външното оценяване в IV клас (2007-2010) са използвани тестове от 20 броя задачи с избираем отговор по всички учебни предмети, като постепенно тези задачи са намалявани и е включван все по-голям брой задачи със свободен отговор.

**3. 2. Оценка на обхвата на познанията за очакваните резултати от държавните образователни изисквания по български език и литература за начален етап на основно образование**

Ядро на учебно съдържание №	Очаквани резултати в ДОО	Общ брой задачи	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Оценка за ОП
			Зад. №	Зад. №	Зад. №	Зад. №	Зад. №	Зад. №	Зад. №	
Е – 1	Разказва, описва, задава въпроси, дава отговори, обяснява, като използва уместно езикови средства, характерни за ситуацията на общуване съобразно участниците в нея, темата, целта и условията.	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Е-1	Владее формулите за вежливост, използва формите за учтивост.	1	№3							1
Е – 2	Показва многозначността на дума чрез употребата в различен контекст.	7	№7 №6	№7	№8 №10	№7	№4 №6	№8 №6	№4	2
Е-2	Открива синоними и антоними.	14	№4 №5	№4 №6	№5 №3 №6 №7	№5	№8	№5 №7	№3	2
Е-2	В речта си използва в определен обем синтактичните ресурси на езика: служи си с различни по цел на изказването и по състав изречения.	8	№8 №15	№13 №12 №11	№13 №12 №11	№11	№11	№10	№9 №11	2
Е-2	Използва различни словоредни варианти.	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Е-3	Говорен и слушане..	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Е-3	Четене.	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Е	Използва уместно съществителни имена, прилагателни имена, числителни имена, глаголи, наречия.	11	№11 №12 №13	№10 №8 №9	№9	№8 №9		№7	№10	2
Е-4	Открива правописни грешки и правописни особености на думи: с неударени гласни, без собствено ударение, със звучни съгласни, членуване на същ. имена от ж. р., завършващи на –т, на щ, прилагателни имена от ж. р., ср. р., мн. ч., завършващи в м. р. на –нен и -ен, членуване на числителни имена.	9	Д №14	Д	Д	Д	Д	Д	Д	2
Л-1	Разбира основната етическа опозиция добро-зло и я обяснява в конкретни сюжетни ситуации.	2				№13			№8	1



Л-1	Обяснява етически отношения в семейството и малката общност според сюжетните ситуации на изучени литературни творби	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Л-1	Открива основни белези на своята национална идентичност в изучавани литературни произведения.	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Л-1	Изказва благопожелания по случай традиционни празници и във връзка с български народни обичаи.	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Л-1	Участва в групова дейност за създаване на игрови и сценични форми по литературни творби.	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Л-2	Разпознава художествен и нехудожествен текст; проза и стихове; повествование, описание и разсъждение; диалог и монолог.	5	№2	№2	№1	№12	№14	№12	№7	2
Л-2	Различава литературни жанрове, представени по-широко в учебното съдържание.	1		№4						1
Л-2	Разграничава основните моменти в развитието на действието	3	№1	№1	№4	№1				2
Л-2	Обяснява връзката между характера на героите и основния смисъл на творбата.	4				№2	№1	№1	№5	2
Л-2	Открива в изучавани художествени творби достъпни фигури на речта.	5			№14	№14	№12	№13		2
Л-2	Познава съдържанието на най-значимите творби на българската детска литература и на българския фолклор, включени в учебното съдържание.	5		№15	№15		№15	№14		1
Л-3	Ориентира се в комуникативната структура на творбата.	3		№5		№4				2
Л-3	Открива непознати думи в художествения текст и определя значенията им в контекста.	4	№10	№3	№2		№5			1
Л-3	Изразява емоционално-оценъчно отношение към герои и ситуации в литературната творба.	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Л-3	Изявява предпочитания към определени герои, творби, жанровел	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Л-3	Сравнява, установява сходство и различия между две художествени творби или техни елементи.	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Л-4	Участва в беседа по съдържанието на литературна творба: отговаря на въпроси; изказва мнения, като подбира подходящи елементи от текста, за да ги обоснове; съставя и задава въпроси.	3					№ 2	№ 2	№1	1
Л-4	Съставя устен преразказ на отделен епизод или на кратък художествен текст.	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Л-4	Създава устно изказване с помощта на словесна или визуална опора.	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Таблица 6. Оценка на обхвата на познанието в тестовите задачи

**3.3. Оценка за обхвата на познание за ядрата на учебно съдържание от държавните образователни изисквания по български език и литература за начален етап на основно образование**

Общ брой очаквани резултати -57 Брой проверени елементи -17	Брой тестови задачи - 94, от тях от отворен тип - 28
----------------------------------------------------------------	---------------------------------------------------------

ДОИ				Познавателните равнища на елементите от ДОИ				Оценка за обхвата на познание
Ядро на учебно съдържание	Познавателно равнище	Брой елементи в ядро	Брой проверени	Брой задачи за проверка	Брой задачи	Брой задачи	Брой задачи	
					под	на	над	
Социокултурни компетентности	3	2	1	1	0	1	0	2
Езикови компетентности	П	5	4	37	14	15	7	1
Социокултурна и езикова компетентност: Устно общуване	Р	8	0	0	0	0	0	0
Социокултурна и езикова компетентност: Писмено общуване	П	18	1	9	0	9	0	2
Други задачи			1	11	0	11	0	2
Социокултурни компетентности	Р	5	1	2	0	1	1	1
Литературни компетентности	Р	8	6	25	5	14	6	1
Социокултурна и литературна компетентност: Общуване с художествената творба	П	5	2	6	1	2	3	1
Социокултурна и литературна компетентност: Създаване на изказвания и писмени текстове	П	6	1	3	0	3	0	2
Общо	П	57	17	94	20	56	18	1

*Таблица № 7. Оценка за обхвата на познанието в ядрата на учебното съдържание*

Общата оценка за обхват на познанието е приемлива, въпреки че оценките от средната и високата степен са равен брой.

### **Изводи:**

- ✚ Не са използвани за проверка всички очаквани резултати от държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература за начален етап. Степента на обхвата им с тестовите задачи е недостатъчна.
- ✚ Учебното съдържание, проверено чрез националното външно оценяване по български език и литература за IV клас, не покрива пълно съдържанието за определените ядра на учебното съдържание от държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература. Степента на обхвата на познанието в ядрата на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература е приемлива.
- ✚ Важното съдържание или основните понятия и очакваните резултати са оценяване с тестови задачи, но са налице изисквания, които са игнорирани при изготвянето на спецификациите на тестовете. Крайната оценка за обхвата на покритие е приемлива.
- ✚ Приемливата оценка за обхвата на познанието е показателна, че не са покрити държавните образователни изисквания, свързани с основните дейности на социокултурната компетентност - говорене и слушане. Този факт предполага внимание върху необходимостта от реструктуриране на съдържателните области (ядра на учебно съдържание).
- ✚ Инструментариумът за външно оценяване обхваща малка част от дефинираните стандарти и е фокусиран върху знания и умения с най-голям дял в учебното съдържание за IV клас. Очакваните резултати за края на началния етап са проверявани твърде фрагментарно, а голяма част от тях изобщо не са проверявани.
- ✚ Оценката дава информация за наличие на значим брой задачи, познавателното равнище на които се разминава с определеното в съответния измерван очакван резултат от държавните образователни изисквания за учебното съдържание.

#### **4. Оценяване на баланса при представянето на очакваните резултати от държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература за началния етап**

##### **4.1. Същност на оценката за баланса при представянето**

Балансираност на представянето е критерий, който отчита броя на елементите в рамките на съдържателните ядра на учебното съдържание, но не и степента на постижимост. Той обозначава степента, до която на даден очакван резултат се дава по-голям акцент при оценяване от друг в рамките на стандарта. Тежестта за едно съдържателно ядро може да се определи пропорционално на очакваните резултати, които се съдържат в него, като значимостта на дадено ядро на учебно съдържание може да бъде оценена по цифрова скала. Според сбора от точки за очакваните резултати, включени във всички съдържателни ядра, се определя индексът, който се използва за оценка на разпределението на тестовите задачи по всеки очакван резултат.

За целите на оценката по критерия за баланс на представителството може да търсим зависимост между непроверените и проверените очаквани резултати, за да открием информация за изискванията към учебното съдържание по български език и литература, които не се вземат под внимание при съставяне на тестови задачи за националното външно оценяване, както и да се търсят причините за това игнориране.

Сравняването на броя на проверените и на непроверените елементи в държавните образователни изисквания **по български език** показва дисбаланс на разпределението им за ядрата на учебното съдържание. Отделните съдържателни ядра са проверявани с различен брой очаквани резултати. Тежестта на ядрото *езикова компетентност* в случая е най-висока, а на ядрото *социокултурна и езикова компетентност* е недостатъчна. Този факт провокира размисъл за нецелесъобразността на определените ядра на учебно съдържание и респективно на структурата на държавните образователни изисквания по български език и литература.

Броят на проверените очаквани резултати в ядрата на учебното съдържание по литература показва, че няма ядро, чиито елементи да не са проверени. Въпреки това и тук се наблюдава небалансираност на разпределението на проверените очаквани резултати за отделните ядра.

Обзорът на елементите от държавните образователни изисквания по български език и литература показва ограничени възможности за гарантиране на измеримост и необходимост от преосмисляне на баланса им в рамките на определените съдържателни области, както и на структурата на документа като цяло.

#### 4.2. Оценка на баланса на представянето на очакваните резултати

Ядро на учебно съдържание №	Очаквани резултати в ДОО	Брой елементи	Проверени	Непроверени	Честота на проверка*	Оценка на баланса
Е-1	Разказва, описва, задава въпроси, дава отговори, обяснява, като използва уместно езикови средства, характерни за ситуацията на общуване съобразно участниците в нея, темата, целта и условията.	5	1	4	1	1
Е-1	Владее формулите за вежливост, използва формите за учтивост.	2	1	1	1	1
Е-2	Показва многозначността на дума чрез употребата в различен контекст.	2	2	0	7	2
Е-2	Открива синоними и антоними.	2	2	0	7	2
Е-2	В речта си използва в определен обем синтактичните ресурси на езика: служи си с различни по цел на изказването и по състав изречения.	3	2	1	7	1
Е-2	Използва различни словоредни варианти.	1	0	1	0	0
Е-3	Говорен и слушане.	10	0	10	0	0
Е-3	Четене.	7	1	6	0	0
Е-3	Писане.	14	3	11	1	1
Е	Използва уместно съществителни имена, прилагателни имена, числителни имена, глаголи, наречия.	5	5	0	6	2
Е-4	Открива правописни грешки и правописни особености на думи: с неударени гласни, без собствено ударение, със звучни съгласни, членуване на същ. имена от ж. р., завършващи на –т, на щ, прилагателни имена от ж. р., ср. р., мн. ч., завършващи в м. р. на –нен и -ен, членуване на числителни имена.	1	1	0	7	2
Л-1	Разбира основната етическа опозиция добро-зло и я обяснява в конкретни сюжетни ситуации.	1	1	0	1	1
Л-1	Обяснява етически отношения в семейството и малката общност според сюжетните ситуации на изучени литературни творби.	1	1		0	0

Л-1	Открива основни белези на своята национална идентичност в изучавани литературни произведения.	1	0	1	0	0
Л-1	Изказва благопожелания по случай традиционни празници и във връзка с български народни обичаи.	1	0	1	0	0
Л-1	Участва в групова дейност за създаване на игрови и сценични форми по литературни творби.	1	0	1	0	0
Л-2	Разпознава художествен и нехудожествен текст; проза и стихове; повествование, описание и разсъждение; диалог и монолог.	4	2	2	7	1
Л-2	Различава литературни жанрове, представени по-широко в учебното съдържание.	1	1	0	1	1
Л-2	Разграничава основните моменти в развитието на действието.	1	1	0	4	2
Л-2	Обяснява връзката между характера на героите и основния смисъл на творбата.	1	1	0	4	2
Л-2	Открива в изучавани художествени творби достъпни фигури на речта.	1	1	0	4	2
Л-2	Познава съдържанието на най-значимите творби на българската детска литература и на българския фолклор, включени в учебното съдържание.	1	1	0	4	4
Л-3	Ориентира се в комуникативната структура на творбата.	1	1	0	2	2
Л-3	Открива непознати думи в художествения текст и определя значенията им в контекста.	1	1	0	4	2
Л-3	Изразява емоционално - оценъчно отношение към герои и ситуации в литературната творба.	1	1	0	0	0
Л-3	Изявява предпочитания към определени герои, творби, жанрове.	3	1	2	0	0
Л-3	Сравнява, установява сходство и различия между две художествени творби или техни елементи.	2	0	2	0	0
Л-4	Участва в беседа по съдържанието на литературна творба: отговаря на въпроси; изказва мнения, като подбира подходящи елементи от текста, за да ги обоснове; съставя и задава въпроси.	3	1	2	3	1
Л-4	Съставя устен преразказ на отделен епизод или на кратък художествен текст.	1	0	1	0	0
Л-4	Създава устно изказване с помощта на словесна или визуална опора.	1	0	1	0	0

**Таблица 8.** Оценка на баланса на представителство на елементите от държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература в инструментите за външно оценяване в IV клас

### 4.3. Оценка на баланса в ядрата на учебното съдържание

Ядро на учебно съдържание	Общ брой елемен- ти	Брой прове- рени	Брой непрове- рени	Оценка за честота на проверка	Оценка за баланс
Социокултурни компетентности	7	2	5	1	1
Езикови компетентности	8	6	2	1	1
Социокултурна и езикова компетентност: Устно общуване	32	5	27	0	0
Социокултурна и езикова компетентност: Писмено общуване	18	3	11	1	0
Социокултурни компетентности	5	2	3	1	1
Литературни компетентности	8	6	0	2	2
Социокултурна и литературна компетентност: Общуване с художествената творба	5	3	2	0	1
Социокултурна и литературна компетентност: Създаване на изказвания и писмени текстове	6	1	2	0	0
<b>Общо</b>	<b>89</b>	<b>28</b>	<b>61</b>	<b>1</b>	<b>1</b>

*Таблица 9. Обща оценка на баланса на покритие за ядрата на учебното съдържание*

Направената оценка показва небалансиране на съдържателните елементи в очакваните резултати, както и на очакваните резултати в ядрата на учебното съдържание. Общата оценка за баланса на покритие е приемлива.

#### **Изводи:**

- ✚ Използваният инструментариум за външно оценяване в IV клас обхваща малка част от дефинираните стандарти и е фокусиран върху знания и умения с най-голям дял в учебното съдържание за IV клас. Поради наличието на стандарти, ориентирани към ценностни ориентации, а не към измерими знания и умения, някои стандарти изобщо не са включени в тестовите спецификации и не са проверени.
- ✚ Някои очаквани резултати от държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература за началния образователен етап са проверявани с повече на брой задачи, а други присъстват епизодично в тестовете през различните години.

- ✚ За проверка на практическата приложимост на изучените правописни норми е използвана диктовка, чиято тежест е една четвърт от общия тестов бал, но тежестта по критерия за баланс на представителството е ниска, защото се изразява с един очакван резултат.
- ✚ Оценяването на баланса във всяко съдържателно ядро от държавните образователни изисквания по български език и литература показва, че тежестта на очакваните резултати се различава и за някои от тях не е възможно да бъде направена обективна оценка за постижимостта им от учениците в края на началния образователен етап. Оценката е приемлива, но показва необходимост от реструктуриране на ядрата на учебното съдържание по български език и литература за началния етап.

## 5. Подравнена оценка за съгласуваност на критериите

Държавни образователни изисквания по български език и литература	Категориална съгласуваност	Дълбочина на познание	Обхват	Баланс	Подравнена оценка
Социокултурни компетентности	0	0	2	1	1
Езикови компетентности	2	1	1	1	1
Социокултурна и езикова компетентност: Устно общуване	0	0	0	0	0
Социокултурна и езикова компетентност: Писмено общуване	0	1	2	0	1
Социокултурни компетентности	0	0	2	1	1
Литературни компетентности	1	2	1	2	1
Социокултурна и литературна компетентност: Общуване с художествената творба	2	1	1	1	1
Социокултурна и литературна компетентност: Създаване на изказвания и писмени текстове	0	0	0	0	0
<b>Общо</b>	<b>0</b>	<b>0</b>	<b>1</b>	<b>1</b>	<b>1</b>

*Таблица 10. Подравнена оценка на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература за началния етап*



Изводи:

- ✚ Подравнената оценка по критериите за съотнасяне на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература за началния етап на основно образование с тестовите задачи от националното външно оценяване в IV клас като цяло е приемлива.
- ✚ Елементите на подравнена оценка изразяват ниска степен на съответствие по отношение на критериите за категориална съгласуваност и дълбочина на познание. Висока степен на съответствие не е установена.
- ✚ Подравнената оценка по критериите за съотнасяне на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература за начален етап на основно образование с тестовите задачи от националното външно оценяване в IV клас се основава на анализи, които интерпретират постижимостта и измеримостта на съответните очаквани резултати, независимо че тези характеристики не са цел на оценка. Наличните данни от националното външно оценяване в IV клас съдържат информация, която може да бъде използвана за допълване на оценката с критерии за диапазона на познание и за структурата на знанията.
- ✚ Основната структура на анализа е подходяща за установяване на степента на съответствие и за идентифициране на проблемите, които да бъдат взети предвид при оптимизиране на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература за начален етап на основно образование.

#### **6. Съответствие на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език с учебните програми по български език за I-IV клас**

Държавните образователни изисквания за учебното съдържание са в пряка зависимост от качеството на учебните програми и от уменията на учителя да разчита посланията, които носят те. Вложените идеи и понятия в държавните образователни изисквания за учебното съдържание намират израз в учебните програми за предмета по класове и именно чрез тях се проявяват в оценката на ученическите постижения в процеса на обучение. От успешно им декомпозиране зависи и представянето на учениците на националното външно оценяване, изразено чрез познания по съответното учебно съдържание и познаване на

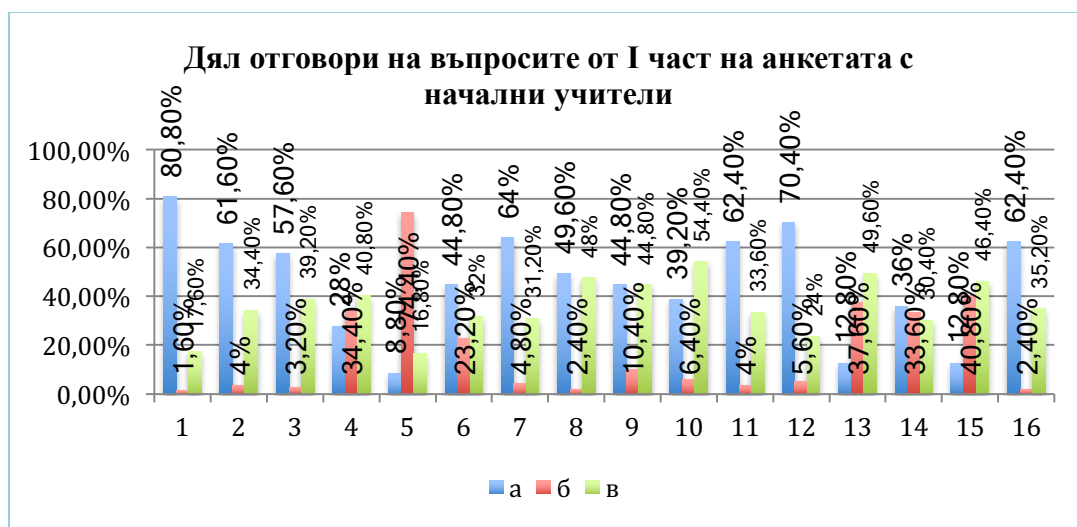
връзките и идеите, заложените в очаквания резултат. Ето защо съотнасянето им позволява да се направи заключение не само за качеството им, но и за възможността учениците да са възприели заложените в стандарта знания, умения и отношения.

Допълването на подравнената оценка с преценката на учителите за съответствието на държавните образователни изисквания и учебните програми позволява да се допълни списъкът с проблеми, които следва да търсят решение чрез оптимизиране на държавните образователни изисквания.

Анализът на резултатите от проведената анкета е базиран на информацията, събрана чрез анкетни карти от общо 125 учители от различни по вид училища и от различни региони.

Чрез включените в **първата част на анкетата** въпроси се идентифицира разбирането на учителите за ролята на този документ в процеса на планиране, на преподаване и на оценяване на ученическите постижения.

Основният въпрос, чийто отговор е свързан с оценката за съответствието на учебните програми и държавните образователни изисквания по български език за началния етап, показва, че 80.85% (101 бр.) от анкетиранияте учители приемат по презумпция наличието на съответствие. Най-близко до направената оценка по критериите за подравняване е мнението на онези 17.6% от учителите, които считат, че съответствието между учебните програми и държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература е частично. Тази обобщена оценка не кореспондира с направените оценки във втората и третата част на анкетата, където се оценяват конкретните компетентности.



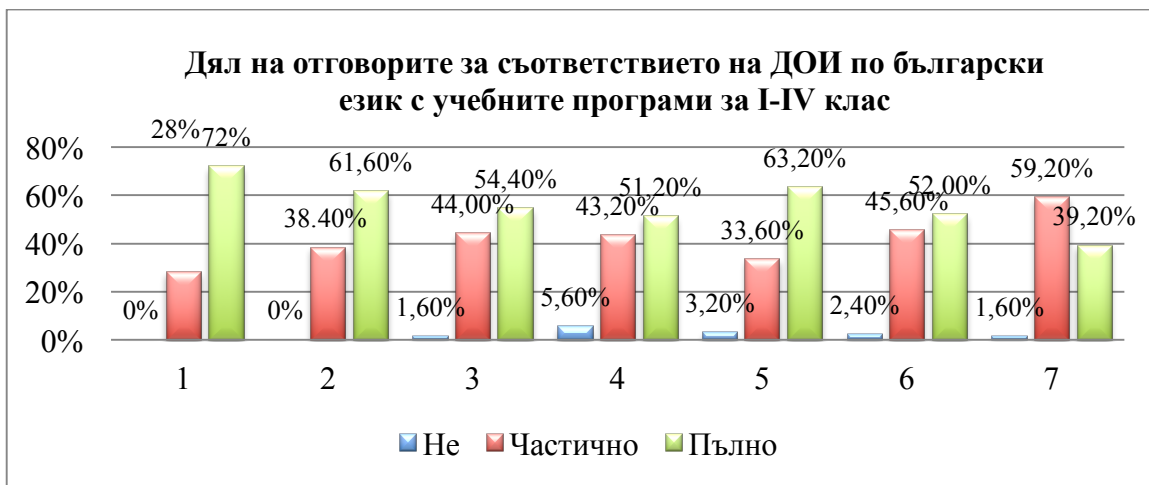
*Графика 1. Отговори на учителите по въпросите от I част на анкетата*

Резултатите от I част на анкетата показват наличие на полярни мнения по всички въпроси и отговори, които често са противоречиви и неаргументирани. Тези резултати не са надеждни и не могат да бъдат единствен начин на оценяване на държавните образователни изисквания за учебното съдържание. Направените изводи може да бъдат включени като допълващ елемент в цялостната ефективна оценка на държавните образователни изисквания, която със своите обективни характеристики ще насочва учителите при прилагането на учебните програми и към подобряване постиженията на учениците. Различните начини за оценка дават възможност на учителите за по-добро определяне на обхвата на ученическите знания и умения.

Основната цел на анкетата се постига чрез информацията, която се съдържа във втората и третата част, където се оценява съответствието на учебните програми по български език и литература за I - IV клас с държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и по литература.

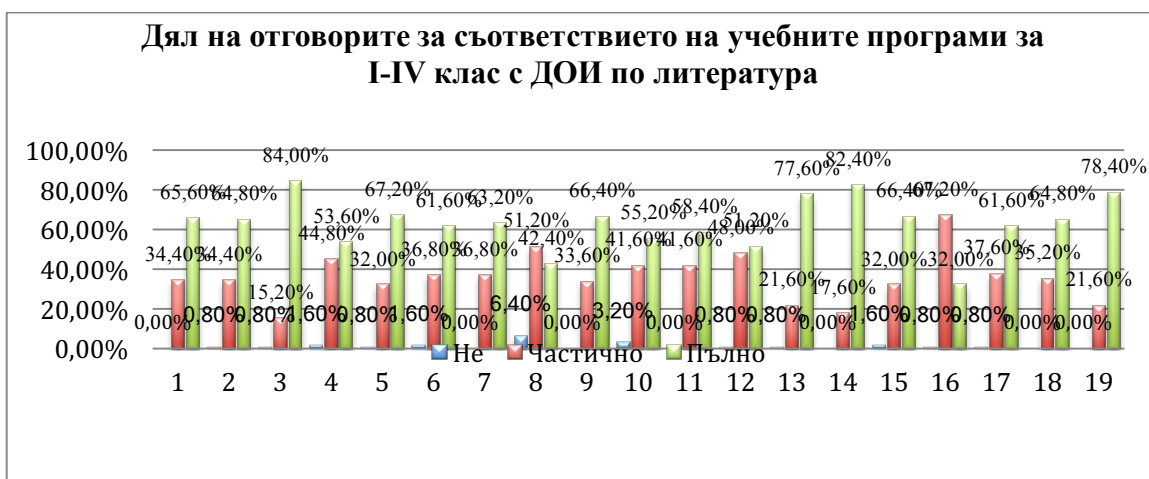
Във II част на анкетата се потвърждава отговорът на учителите от първия въпрос, свързан със съответствието на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език с учебните програми за I – IV клас. За разлика от направените по-горе оценки за дълбочина и обхват на познанието в определените очаквани резултати от обучението по български език в края на началния образователен етап тук преобладават оценките за пълно съответствие. Почти всички изисквания от списъка по български език, приложен в анкетата, според по-голямата част от учителите съответстват напълно с учебните програми. Само за очакваните резултати, изброени в ядрото *Създаване и разбиране на писмени текстове* преобладават оценките за частично съответствие. Проблемите, очертани в анализите на резултатите от външните оценявания, насочват вниманието към факта, че оценките на учителите се свързват не с възможностите за декомпозиране на очакваните резултати, а с трудностите на учениците в дадена област на познанието.

На графиката по-долу са представени резултатите от въпросите относно съответствието на държавните образователни изисквания по български език с учебните програми по български език и литература. Видно е, че по-голям дял от анкетираните лица считат, че държавните образователни изисквания по български език съответстват напълно на учебните програми.



*Графика 2. Отговори на учителите от анкетата за съответствие на държавните образователни изисквания по български език с учебните програми за I - IV клас*

Анализът на отговорите от III част на анкетата с начални учители показва, че частично съответствие е налице само за един от очакваните резултати по литература. От графиката е видно, че по-голям дял от анкетираните лица считат, че държавните образователни изисквания по литература съответстват частично на учебните програми и по-малко – съответстват напълно. Липсата на отговор за пет от изискванията също е в полза на оценката за несъответствие.



*Графика 3. Отговори на учителите от анкетата за съответствие на ДОО по литература с учебните програми за I - IV клас*

Експертната оценка на учителите за взаимовръзката на държавните образователни изисквания по български език и литература за начален етап и съответните учебни програми се разминава с оценките за съотнасяне на

държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература и резултатите от външното оценяване в IV клас.

Потвърждава се необходимостта от разработване на оценъчен механизъм, който да бъде гарант, че проверяваното учебно съдържание кореспондира пряко със заложените образователни изисквания.

#### **7. Заключение и препоръки за усъвършенстване на работата по създаване на процедури за използване на критериите за подравняване на оценките за държавните образователни изисквания за учебното съдържание**

Изясняването на основните взаимовръзки и взаимоотношения между държавните образователни изисквания по български език и литература и националното външно оценяване в IV клас разкрива възможности за оптимизиране на държавните образователни изисквания за учебното съдържание в две основни посоки: структура и съдържание.

Докато за съдържателните аспекти на образователния стандарт може да се съди от установените чрез външното оценяване постижимост и измеримост на очакваните резултати, за структурата му е необходимо оценките да бъдат допълнени с целенасочена и обективна информация. Такава информация предлага концепцията за подравняването “Alignment”, която освен че е насочена към съответствие между съдържанието на конкретния измерителен инструмент и съдържанието на държавните образователни изисквания за учебното съдържание, позволява да се оцени степента на балансираност на различните елементи на образователната система и да се търсят необходимите мерки за подравняването им. Използването на модел за привеждане в съответствие на компонентите на системата на образованието *стандарт, преподаване и оценка* дава визия за това дали подравняването е достатъчно високо.

Направената оценка за съответствие на очакваните и постигнатите резултати от обучението се основава на анализи, които аргументират оценката за всеки от специфичните критерии – за категориално съответствие, за дълбочина на познанието, за обхват на познанието и за баланс на представителство.

- 1) Категориалното съгласуване установи еднакви категории съдържание в тестовете за национално външно оценяване и държавните образователни изисквания. По-широко представени в тестовете са някои езикови знания и умения, които се съдържат в учебните програми по български език и

литература, а някои елементи на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература не са представени в тестовите задачи.

- 2) Дълбочина на съгласуваност на знанието показва релевантност на нивото на когнитивната сложност на тестовите задачи и очакваните резултати от обучението, определени в държавните образователни изисквания.
- 3) Обхватът на познание в тестовете, използвани в изследвания период от време, показва, че тестовите елементи отговарят на заложените в стандарта.
- 4) Балансът на покритие е показателен за приоритетите на провежданите национални оценявания и не дава информация за цялостната картина на постигане на очакваните резултати от обучението в края на началния етап на основно образование.

Четири критерия са приложими за структуриране на анализ за степента на изравняване на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература с инструментариума за установяване на постижимостта им. Анализът на всеки от специфичните критерии дава възможност да се установи какво трябва да бъде подобро при последващо подравняване. Подравняването на дефинираните очаквани резултати от държавните образователни изисквания и реалните постижения на учениците е предпоставка за получаване на по-добри резултати, а не само за констатации и усилия за изучаването на това, което се счита за важно. Такава гъвкавост е иманентна същност на стандарта и съвсем естествено е тя да е в основата на процеса за оптимизирането му.

### **III. ИДЕИ ЗА ОПТИМИЗИРАНЕ НА ДЪРЖАВНИТЕ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ИЗИСКВАНИЯ ЗА УЧЕБНОТО СЪДЪРЖАНИЕ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА ЗА НАЧАЛНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЕН ЕТАП**

Проблемът за оптимизиране на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература е елемент на една цялостна концепция за дизайна на учебното съдържание. Подравняването на оценките по четирите критерия за съответствие с инструментите на външното оценяване показва, че намирането на решенията за очерталите се проблеми следва да се търси както в рамките на цялостната система от държавни образователни

изисквания за учебното съдържание, така и чрез актуализиране на определени елементи от нея.

Без претенции за изчерпателност, предлагаме някои идеи за оптимизиране на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език за началния образователен етап, някои от които може да послужат като отправна точка и за преосмисляне на философията на рамковия документ:

- 1) Констатираните специфични проблеми за учебния предмет налагат преосмисляне на структурата на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература.

Във връзка със задачата за повишаване на функционалната грамотност на учениците да бъдат преосмислени принципите на подбор и йерархизацията на ядрата за учебното съдържание по български език и литература в държавните образователни изисквания за началния образователен етап.

В структурата да бъде добавен раздел с дескриптори за постиженията на учениците, който да улесни изготвянето на тестовете за външно оценяване и да служи при съотнасяне на планираните и постигнатите резултати.

- 2) Оптимизирането на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература следва да държи сметка за компетентностния подход за изучаване на езика.

Като се има предвид, че общуването на роден (български) език създава предпоставки за развиване на други компетентности (общуване на чужд език, самостоятелно учене, събиране на информация и пр.), е необходимо то да бъде представено като интеграционна основа на останалите учебни предмети.

Дешифрирането на определението за комуникативната компетентност (общуване на роден език) изисква ученикът в края на началния етап да има познания за: лексикалното богатство (речника) на езика, за неговата функционална граматика и за начините на вербално общуване, за видовете литературни и нелитературни текстове, за основните признаци на отделните стилове и регистри на речта и за варирането на езиковите средства в различни комуникативни ситуации. Ученикът трябва да притежава умения за общуване в устна и писмена форма, като съобразява изказа си с особеностите и изискванията на ситуацията, за използване на различна по вид информация, за аргументиране на лично мнение устно и писмено. Като

израз на позитивно отношение към езика малкият ученик следва да демонстрира интерес за общуване с другите (различните от него) и да разбира функцията на езика като средство за въздействие върху хората.

- 3) Последователността при прилагане на комуникативния подход в обучението изисква той да бъде заложен в основата на държавните образователни изисквания за учебното съдържание и по литература и да осигурява условия за превръщането на художествения текст в комуникативно средство за взаимодействие, а не само да служи като средство за емоционално-естетическо въздействие върху ученика.
- 4) Конструктивният подход при актуализиране на учебното съдържание по български език налага да се осмислят различните схващания (често пъти противоположни) за езика като комуникативна система и за неговите функции, водеща сред които е комуникативната. От началното училище се очаква да постави основата за овладяването на граматиката на българския език в следващите класове без оглед на основната му функция - функционалното ограмотяване. По тази причина методиката на обучението по български език и литература, макар и да акцентира върху овладяването на съответните езикови понятия на практическа основа, все още разчита на редица учебни дейности за запознаване на учениците с морфологични и със синтактични езикови единици. Стига се до парадокса малките ученици да изучават начини на свързване на простите изречения в сложни, без да са изучили различните видове сложни изречения, които ще доведат до осмисляне на понятието „сложно изречение”. Обучението по български език и литература да осигурява овладяването на съответните езикови понятия на практическа основа.
- 5) Оптимизирането на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература да осигурява представяне на специфичното за предмета научно познание в учебните програми.

От държавните образователни изисквания за учебното съдържание се очаква да определят основните цели на обучението в началното училище, включително и мета-когнитивните умения, които следва да се разглеждат в комплекс с уменията за четене и писане.

Основните дейности четене, писане, говорене и слушане да бъдат интегрирани в базовите знания, умения, отношения, свързани с



приложението на системно-структурния подход при обучението по български език, с литературно-естетическия подход при обучението по литература, както и със социолингвистичните знания, умения и отношения насочени към прилагане на комуникативно-речевия подход при обучението и по български език, и по литература, а не да бъдат определени като самостоятелно съществуващи цели/очаквани резултати.

Четенето и писането са очаквани резултати на езиковото обучение, които изискват от учениците предимно възпроизвеждане на информация вместо умения за привеждане на доказателства чрез слушане и говорене. Прецизирането им предполага наличие на дефиниции за оценяване информацията и за демонстриране знания и умения с по-висока когнитивна сложност - умения, свързани с логически аргументи, основани на твърдения и съответните доказателства.

В учебното съдържание, изучавано в българското училище, работата с текста да е приоритетна цел. Международните изследвания (PIRLS, PISA) в областта на четенето с разбиране, които определят имиджа на българското образование, включват работа с текстове. Фокусът на международните изследвания върху работата с текстове поставя на вниманието не само проблема за формиране на уменията на учениците за четене с разбиране, но и за сложността на това, което четат. Държавните образователни изисквания за учебното съдържание по литература следва да гарантират постоянно нарастващата способност за разпознаване, разбиране и използване на текста.

- 6) Оптимизирането на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература за началния етап на основното образование следва да отчита спецификата на обучението в началния етап и да се основава на образователна философия, съвместима с потребностите на съвременния ученик – четене от дисплей, писане на кратки съобщения в телефон, извличане и представяне на информация.

Български език и литература е учебният предмет, който има водеща роля в началния образователен етап и целите му следва да са подчинени на поэтапното изграждане образа на грамотната личност. Затова при представянето на йерархичната съподчиненост на знанията и уменията първостепенно значение следва да имат целите, свързани с овладяване на началната грамотност и надграждането ѝ с функционална грамотност, с

развитието на детската реч и уменията за използването ѝ в комуникацията. Необходимо е да се открият конкретни очаквани резултати, свързани със спецификата на процеса за оgramотяване.

- 7) Да се осигурят методологическо единство и съгласуваност между държавните образователни изисквания за учебното съдържание и учебните програми.

Ако вземем като пример декомпозирането на стандарта *разказва, описва, задава въпроси, дава отговори, обяснява, като използва уместно езикови средства, характерни за ситуацията на общуване съобразно участниците в нея, темата, целта и условията* чрез разписания в учебната програма за I клас очакван резултат *изписва правилно елементите на буквите и координира движенията на пишещата ръка*, разбираме, че се визират учебни дейности, свързани с различаване на „емпирично равнище основните езикови и речеви единици (звук, сричка, дума, изречение, текст)”, т.е. с базисното оgramотяване, продължаващо почти през цялата учебна година.

Необходимо е да се синхронизира стилистиката на представяне на изискванията към учебното съдържание с тази на учебните програми, за да се коригира некоректният и неточен мета-лингвистичен език на програмите, като например “ученикът използва звука и сричката в съответствие с комуникативната цел”. В случая некоректността произтича от факта, че звукът и сричката няма как да се използват (сами по себе си) в съответствие с комуникативната цел, защото те нямат смисъл.

Да се прецизират формулировките, които са неясни, неиздържани, некоректни от научна гледна точка. Такъв пример е изразът *разбира структурата на...*, за който С. Петрова правилно отбелязва, че „структурата не подлежи на разбиране, подлежи на идентифициране/разпознаване, на смислопродуктивна употреба.” (Петрова, С. 2010)

## ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Образованието променя старите си концепции и всяка от тях се основава на отчетените трудности и проблеми. Предизвикателствата на съвременните образователни реалности изискват определянето на учебното съдържание днес да е с мисъл за потребностите на ученика в утрешния ден. Такава мисъл се изразява в задълбочена оценка и анализ за резултатите от обучението; в систематичен процес за оптимизиране с две измерения – по отношение на държавните образователни изисквания и на самата оценка.

В периода на работа по изследването започна нова реформа чрез цялостна промяна на нормативната уредба за българското училищно образование. Тя отчита факта, че външното оценяване, провеждано в края на всеки образователен етап, има неоценим потенциал за цялостен мониторинг на образователните политики, но в същото време резултатите от него не са използвани като отправна точка за решаване на идентифицираните проблеми в областта на учебното съдържание. Една от причините е липса на научна оценка за качеството на българските образователни изисквания, с които се определя учебното съдържание. Липсва и надежден инструмент за оценяване и привеждане в съответствие на оценките за планираните и постигнатите резултати в обучението.

Направеното изследване допринася за оценяване на държавните образователни изисквания по български език и литература за началния образователен етап, като се основава на анализи на резултати от националното външно оценяване в IV клас и съотнасянето им със съответните учебни програми.

Идентифицираните отношения между държавните образователни изисквания, учебните програми и механизмите за външно оценяване на резултатите от обучението са свързани с изводи за недостътъчно широко стандартно покритие, малък обхват и баланс на покритие на образователните изисквания за учебното съдържание и използваните инструменти за установяване на постижимостта им. Те предопределят необходимостта от разглеждане на процеса за усъвършенстване на държавните образователни изисквания за учебното съдържание като перманентен процес на оценка и съотнасянето ѝ с учебните програми. Привеждането в съответствие на стандартите и оценките е индикатор за преодоляване на слабостите на образователната система, свързан с фрагментарност и взимане на неефективни решения.

## ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. На основата на проучения международен опит и интерпретацията на теоретични постановки от водещи научни публикации в настоящото дисертационно изследване се изгражда теоретичната рамка на модела за оптимизиране на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература в началния етап на основната образователна степен.
2. Адаптирани са критерии и процедури за оценка на съответствието между държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература за началния етап на основното образование и тестовете за националното външно оценяване в IV клас.
3. Чрез верифициране на модела за приравняване на оценките за очакваните и постигнатите резултати в обучението, определени с държавните образователни изисквания за учебното съдържание, е доказана ролята му като значим фактор за оптимизиране на структурата и съдържанието на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература за началния етап на основното образование.
4. В контекста на направените анализи и обективни оценки за съответствието на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература за началния етап на основното образование и резултатите от външното оценяване в IV клас са предложени идеи за оптимизиране на държавните образователни изисквания за учебното съдържание по български език и литература за началния етап на основното образование.
5. Изследването убедително доказва необходимостта от систематично подравняване на държавните образователни изисквания и инструментите за външно оценяване като основа за оптимизиране на държавните образователни изисквания за учебното съдържание.
6. Резултатите от дисертационното изследване имат практическа приложимост и могат да послужат като мотивация за бъдеща изследователска дейност, свързана с усъвършенстване на процедурите за подравняване на елементите на образователната ни система.

## ПУБЛИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ С ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Рангелова, Р. (2003) *Интеграцията на малцинствата в контекста на учебните програми за трети и четвърти клас. Образованието на ромската общност в измеренията на мултикултурализма*. Агато, София.
2. Рангелова, Р. (2014) *Съдържателен анализ на резултатите от националното външно оценяване по български език и литература в IV клас, проведено през учебната 2013-2014 година*. Образование, № 4.
3. Рангелова, Р. (2015) *Постиженията на българските четвъртокласници по математика според резултатите от Националното външно оценяване, проведено през учебната 2013-2014 година. Личностно развитие на учениците в съвременното образование и общество (том VII)*. Университетско издателство “Неофит Рилски”, Благоевград.
4. Рангелова, Р. (2016) *Новите послания и предизвикателства на учебните програми за общообразователната подготовка в I клас*. Организация и управление, № 2.
5. Рангелова, Р. (2016) *За същността на прехода от държавни образователни изисквания за учебното съдържание към държавен образователен стандарт за общообразователна подготовка*. Организация и управление, № 2.

